

UNIVERSITEIT GENT
FACULTEIT POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN

De uitbreiding van de Europese Unie.
Contradictie en convergentie van twee rolconcepties:
de EU als strategische grootmacht en de EU als normatieve macht.

NIELS VAN COUTER

MASTERPROEF EU-STUDIES

PROMOTOR: PROF. DR. HENDRIK VOS

COMMISSARIS: PROF. DR. JAN ORBIE

COMMISSARIS: DR. AN SCHRIJVERS

ACADEMIEJAAR 2007 - 2008

Inzagerecht in de masterproef (*)

Ondergetekende, ...

geeft hierbij toelating / geen toelating (**) aan derden, niet-
behorend tot de examencommissie, om zijn/haar (**) proefschrift
in te zien.

Datum en handtekening

.....

.....

Deze toelating geeft aan derden tevens het recht om delen uit de
scriptie/ masterproef te reproduceren of te citeren, uiteraard mits
correcte bronvermelding.

.....

**(*) Deze ondertekende toelating wordt in zoveel exemplaren opgemaakt als het
aantal exemplaren van de scriptie/masterproef die moet worden ingediend.
Het blad moet ingebonden worden samen met de scriptie onmiddellijk na de
kaf.**

(**) schrappen wat niet past

Abstract

Op basis van de inzichten van de roltheorie, worden twee relevante rollen gedefinieerd met betrekking tot het uitbreidingsbeleid van de Europese Unie en meer specifiek de case Turkije. Het beleid dat uit de twee rolconcepties wordt afgeleid, is echter incompatibel met elkaar. De normatieve rol stuurt aan op een hardere toepassing van de conditionaliteit op Turkije en dus een vertraging in het toetredingsproces. Vanuit de strategische grootmachtrol pleit men voor een snelle en efficiënte toetreding van Turkije opdat de strategische voordelen van Turks lidmaatschap kunnen verzilverd worden. Stuurdt dit potentiële rolconflict aan op een verandering in beleid, i.e. het dominant worden van een van beide rollen? De toetsing aan de empirie resulteert niet in evidentie voor deze stelling. Voor beide rollen is Turkije van cruciaal belang en er valt geen verandering waar te nemen in de aandacht voor de normatieve rol, noch in de focus op de strategische grootmachtrol. Daarom wordt als synthese een model voorgesteld dat strategische belangen en normatieve overwegingen combineert en de gelijktijdige invloed van beide tracht te verklaren. Daaruit blijkt dat er sprake is van een wederzijdse begrenzing van het aantal mogelijke beleidsopties. De strategische grootmachtrol beperkt het aantal mogelijke normatieve beleidsopties, de normatieve rol beperkt het aantal strategische beleidsopties.

De uitbreiding van de Europese Unie.

Contradictie en convergentie van twee rolconcepties:

de EU als strategische grootmacht en de EU als normatieve macht.¹

“Uitbreiding heeft de tweedeling van Europa ongedaan helpen maken en bijgedragen tot vrede en stabiliteit in het hele werelddeel. Uitbreiding heeft de aanzet gegeven tot hervormingen en heeft de gemeenschappelijke beginselen van vrijheid, democratie, eerbiediging van de mensenrechten en fundamentele vrijheden en de rechtsstaat alsmede de markteconomie geconsolideerd. (...) Uitbreiding heeft tevens de EU meer gewicht gegeven in de wereld en tot een sterkere partner op het wereldtoneel gemaakt.” (Europese Raad, 14/15 December 2006, p. 3)

Dit citaat illustreert het grote belang dat de Europese instellingen zelf hechten aan het instrument uitbreiding. Uitbreiding vormt een essentieel onderdeel van het Gemeenschappelijk Buitenlands- en Veiligheidsbeleid (GBVB) van de Europese Unie (Sjursen, 1998). Hoewel uitbreiding als specifiek onderdeel vooralsnog een groot succesverhaal kan worden genoemd, verkeert het GBVB in het algemeen in een lastiger parket. Eenheid onder de verschillende lidstaten inzake het extern optreden van de Europese Unie is geen evidentie. De confrontatie tussen federalistisch geïnspireerde actoren en de meer intergouvernementalistische strekking is in termen van dagelijkse besluitvorming tot op heden sterk relevant (Duhamel, 2008). Onenigheid tussen de lidstaten en het paralyserende effect daarvan op het GBVB, werd op een pijnlijke manier duidelijk naar aanleiding van de opeenvolgende crisissen in de jaren '90 in voormalig Joegoslavië en meer recent naar aanleiding van de Amerikaanse inval in Irak in 2003. Hoewel er een aantal baanbrekende ontwikkelingen plaatsvonden gedurende de laatste decennia, wordt het GBVB gekenmerkt door een moeizame evolutie, ondermeer als gevolg van de gevoeligheid in de lidstaten om bevoegdheden ter zake over te hevelen naar het Europese niveau. Tezelfdertijd groeit het besef dat op z'n minst verregaande Europese samenwerking noodzakelijk is om de uitdagingen van een meer en meer gemondialiseerde wereld aan te gaan. In de context van de uitbreiding is eenzelfde en enigszins gecorreleerde onenigheid aanwezig, met name tussen de lidstaten die sterk voorstander zijn van uitbreiding ('the drivers') en lidstaten die eerder negatief staan ten opzichte van verdere uitbreiding ('the brakemen') (Schimmelfennig, 2001, p. 3). Ook in de analyse van het uitbreidingsbeleid van de Europese Unie, dient men zich bewust te zijn van deze complexe, veelal beperkende context.

In deze paper wordt geargumenteed dat het externe optreden en dus ook het uitbreidingsbeleid van de EU, ondanks de bestaande onenigheid tussen de deelnemende actoren, niet willekeurig, maar volgens bepaalde patronen verloopt. In functie daarvan zal de rolanalyse worden gehanteerd als theoretisch kader. Afhankelijk van de te analyseren situatie worden verschillende rollen waargenomen op basis

---

¹ Dank aan **Luuk van der Meer** en **Frank Duhamel** voor de boeiende gesprekken, **Prof. Dr. Jan Orbie** en **Dr. An Schrijvers** voor het geven van uitstekende literatuurtips en **Prof. Dr. Hendrik Vos** voor de hulp en de steun gedurende de twee jaar dat hij mijn promotor was.

waarvan de EU handelt. Een belangrijke meerwaarde van de roltheorie is dat zij een vergrote aandacht heeft voor zowel de rol van de aanwezige structuren en instituties als determinerende factoren voor de uitkomst van beleid, alsook voor het belang van de rationaliteit/intentie van de beleidsmaker. Een rol scheidt met andere woorden een richtsnoer en markeert als het ware de marges waarbinnen op coherente wijze kan worden gehandeld, maar binnen die structurele marges is beleid de uitkomst van politieke beslissingen. Welke patronen van beslissingen die de EU kenmerkt en op basis waarvan ze handelt, zullen aanwezig zijn in het uitbreidingsproces? Of anders geformuleerd: welke rollen verschaffen de EU een coherent kader in de uitoefening van haar uitbreidingsbeleid? Twee specifieke rolconcepties zullen worden onderzocht en met elkaar gecontrasteerd op basis van een analyse van de potentiële uitbreiding van de EU met Turkije.

Uitbreiding mag dan wel gezien worden als een onderdeel van het GBVB, toch is het een bijzonder instrument aangezien het in grote mate afhankelijk is van het succes van het Europese project zelf. De positieve resultaten van vijftig jaar Europese integratie, hebben geresulteerd in een sterke aantrekkingskracht van de Europese Unie op haar nabije en minder nabije burenen. Het is net die aantrekkingskracht of ‘magnetische kracht’ (Rosecrance, 1998) die haar in staat stelt invloed uit te oefenen. Hoe ver deze invloed reikt, is onderwerp van debat en hangt nauw samen met het debat omtrent de grootmachtstatus van de EU als geheel. Grotere consensus bestaat er over de invloed die de EU uitgeoefend heeft en nog steeds uitoefent over een groot deel van haar nabije burenen. Deze macht wordt ten dele, onder de vorm van politieke invloed, gegenereerd door de aanwezigheid van de EU *an sich*. Veruit het belangrijkste instrument van de EU ten aanzien van haar burenen is echter de conditionaliteit die aan lidmaatschap gekoppeld wordt. Door kandidaat-lidstaten de wortel van lidmaatschap voor te houden, is de EU erin geslaagd talloze transities te sturen, ondermeer de democratische transitie van de Centraal- en Oost-Europese landen na de implosie van de Sovjet-Unie. De Kopenhagen-criteria, vastgesteld op de top van Kopenhagen in 1993, bevatten zowel economische als politieke criteria en zijn in essentie de operationalisering van het conditionaliteitsdenken met betrekking tot de uitbreiding naar de Centraal- en Oost-Europese landen. Vandaag de dag zijn deze Kopenhagen-criteria uitgegroeid tot leidraad bij de onderhandelingen met (potentiële) kandidaat-lidstaten. (Europese Raad, 21/22 juni 1993, p. 15)

Een perfecte werking van conditionaliteit veronderstelt een eenduidige Europese Unie die consequent haar vereisten kenbaar maakt aan de kandidaat-lidstaat en de vooruitgang die deze laatste boekt op basis van een onafhankelijke beoordeling evalueert in het proces van *EU-alignment*. Bovendien wordt aangenomen dat de kandidaat-lidstaat dermate graag deel wil uitmaken van de EU dat hij zonder probleem elke vereiste inwilligt. Dit ideaalscenario lijkt zich niet meteen te voltrekken in de realiteit. Schrijvers (2007, p. 35) wijst op de invloed van andere factoren dan democratische conditionaliteit bij de uitbreiding van 2004. De pragmatische keuze voor een ‘groepsuitbreiding’ en de tijdsdruk die daarvan het gevolg was, heeft ertoe geleid dat conditionaliteit in zekere zin aan uitholling onderworpen werd ten voordele van die landen die zich minder hervormingsgezind toonden. Het

bewijst dat “*subjectivity and politics remain inherent features of the process*”. Het is meteen ook evidentie voor het feit dat het uitbreidingsproces niet louter een proces is van assimilatie vanwege de kandidaat-lidstaat, maar aspecten van echte onderhandeling inhoudt.

Na deze inleiding wordt de eigenlijke paper aangevangen met een toelichting van de roltheorie als theoretisch kader. Vervolgens zal de Turkse toetreding worden belicht aan de hand van twee relevant geachte rolconcepties, met name de EU als normatieve macht – gebaseerd op het *Normative Power Europe* van Ian Manners – en de EU als strategische grootmacht. De eerste rolconceptie verwijst naar de verwachting te handelen op basis van waarden-gerelateerde doelen die nagestreefd worden door middel van ‘soft power’-instrumenten (Nye, 2004). De waarden en normen die aan de basis liggen van de politieke conditionaliteit worden toegeschreven aan deze rolconceptie. De grootmachtconceptie verwijst naar de verwachting veiligheid- en welvaartsgerelateerde doelen na te streven door middel van (af)dwingende beleidsinstrumenten (Elgström, 2004, p. 6). De ambitie van de EU die blijkt uit tal van beleidsdocumenten om de verantwoordelijkheden als grootmacht op te nemen en aldus deel te nemen aan het gezamenlijke beheer van de internationale politiek in een naar multipolariteit evoluerende wereld, kan worden beschouwd als een uiting van deze rol (Coolsaet, 2007). Het inleidende citaat uit de Conclusies van de Europese Raad van december 2006 illustreert de relevantie van beide rolconcepties.

Leidraad in deze paper is de volgende werkhypothese: “Als gevolg van de tegenstrijdige conclusies die afgeleid worden uit enerzijds de normatieve rol en anderzijds de strategische grootmachtrol van de Europese Unie met betrekking tot de case Turkije, zal een van deze rollen dominant worden”. Initieel wordt er dus van uitgegaan dat er sprake is van een contradictie tussen beide rolconcepties. Er wordt geredeneerd dat op basis van de normatieve rol en de moeilijkheden die men ondervindt met betrekking tot het door de EU noodzakelijk geachte hervormingsproces in Turkije, Turkse toetreding voorsnog onmogelijk is. Inzake strategische overwegingen wordt echter vastgesteld dat het belang van Turkije nog toeneemt en toetreding van Turkije essentieel is voor de geloofwaardigheid van de EU als strategische grootmacht. Bovendien wint de idee aan belang dat voor de oplossing van een aantal zeer prangende problemen zoals de energieafhankelijkheid van Europa en de aanhoudende problemen inzake migratie, een meer strategisch optredende Europese Unie noodzakelijk is. Een dergelijk rolconflict doet zich voor wanneer twee karakteristieke en dominante rolconcepties van een actor onverzoenbaar en/of tegengesteld worden geacht (Aggestam, 2006, p. 22). Toch zal uit de analyse blijken dat beide rollen belangrijk blijven en de hypothese zich niet of nauwelijks voordoet. Daarom wordt getracht in een laatste deel van deze paper een synthese-model te ontwikkelen waarin zowel de normatieve dimensie als de strategische overwegingen een plaats krijgen.

Tot slot een methodologische kanttekening. In de analyse van het uitbreidingsproces wordt hoofdzakelijk gefocust op de politieke en economische conditionaliteit zoals die wordt geëvalueerd in de documenten van de verschillende Europese instellingen alsook in verklaringen van de Europese beleidsmakers zelf. Minder aandacht gaat naar de concrete onderhandelingen over de implementatie

door Turkije van het EU-acquis. Reden daarvoor is het feit dat de eigenlijke overname van het acquis een juridisch proces is waarbij geen ruimte is voor politieke onderhandelingen met de kandidaat-lidstaat. Grabbe (2004, p. 2) meent dat het overgrote deel van de agenda van de EU inzake de uitbreidingsonderhandelingen vaststaat en dat daarover dus geen onderhandelingen kunnen worden gevoerd. De term ‘onderhandelingen’ is volgens haar dan ook een misleidende term. In dergelijke situatie kan een rol zich niet of nauwelijks manifesteren en is bijgevolg een analyse op basis van de roltheorie irrelevant. Toch zal, waar dit belangrijk wordt geacht, rekening gehouden worden met de vorderingen die Turkije maakt inzake de overname van het EU-acquis. Conditionaliteit zit immers deels vervat in het acquis communautaire dat economische en politieke waarden, normen en standaarden incorporeert. De vaststelling dat conditionaliteit een preconditione is voor het aanvangen van onderhandelingsgesprekken (European Commission, 2008), staft de overtuiging dat conditionaliteit meer omvat dan datgene wat in het acquis terug te vinden is. In het kader van deze onderhandelingen over de mate waarin de kandidaat-lidstaat voldoet aan de economische en politieke conditionaliteit, is de noodzakelijke ruimte voor politieke beslissingen meer aanwezig en is een analyse op basis van de roltheorie sterk relevant. We verwijzen hieromtrent opnieuw naar het onderzoek van Schrijvers (2007).

Theoretisch kader: de roltheorie

In dit eerste gedeelte wordt de roltheorie nader besproken. Er wordt onderzocht wat de belangrijkste bijdragen zijn en hoe deze kunnen helpen bij het beantwoorden van de onderzoeksvraag van deze paper. Eveneens worden belangrijke concepten geïntroduceerd.

De roltheoretische benadering, toegepast op het gedrag van politieke actoren, vertrekt vanuit de vaststelling dat patronen waar te nemen zijn in de uitkomst van beleid. Het distilleren van dergelijke patronen is het doel van roltheoretici en stelt hen in staat beleidsbeslissingen te catalogiseren, te verklaren en in bepaalde gevallen zelfs te voorspellen. De kernactiviteit van de theorie is dan ook nagaan in hoeverre rollen deze mogelijkheid bieden. Of in de woorden van Holsti: *“Under what conditions will knowledge of national role conceptions permit us to explain or predict typical forms of diplomatic behavior?”* (Holsti, 1970, p. 236) Holsti past de sociologische roltheorie toe op het gedrag van de klassieke Westfaalse natie-staat in de internationale betrekkingen. Daar waar individuen een rol opgelegd krijgen vanuit een bepaalde sociale positie die ze innemen, worden de rollen van staten gedetermineerd door internationale stratificatie, met name hun status in de internationale diplomatie. In de uitoefening van zijn ambt is de beleidsmaker ervan op de hoogte dewelke de internationale status is van het land dat hij vertegenwoordigt en dit zal gereflecteerd worden in de uiteindelijke keuzes die hij maakt (Holsti, 1970, pp. 241 - 242). De rollen die een politieke actor aanneemt worden bepaald

door de wisselwerking tussen de eigen perceptie van de actor over het gedrag dat van hem verwacht wordt, en verwachtingen en rolconcepties van derde actoren ten aanzien van de roldrager (Holsti, 1970, pp. 238 - 239).

In een meer recent werk over de invloed van rollen in de internationale politiek gaat Aggestam een stap verder. In haar analyse combineert Aggestam drie traditioneel gescheiden opvattingen binnen de rolanalyses. Instituties waarbinnen een bepaalde rol zich voordoet, interactie met andere actoren en de intenties van de beleidsmaker worden verondersteld drie determinerende factoren te zijn voor de constructie van een bepaalde rol. Men dient hier de parallel te trekken met de door Giddens ontwikkelde structuratietheorie². Kerngedachte van deze theorie is de dialectische vereniging van de agent-structuur opdeling door aanname van de gedachte van wederzijdse beïnvloeding. Actoren handelen binnen een bepaalde sociale omgeving en beïnvloeden deze van zodra ze er deel van uitmaken. Bovendien worden actoren zich op die manier bewust van de sociale structuur waarin ze leven (Bates, 2006). Toegepast op de roltheorie: politieke actoren bevinden zich in een politieke structuur en institutionele setting waaraan bepaalde rollen zijn vastgekoppeld. Hun handelen wordt door deze rollen beïnvloed, maar door het handelen beïnvloeden zij op hun beurt de verdere ontwikkeling ervan. Vanuit deze alomvattende benadering van rollen wordt dus eveneens ruimte gelaten voor interpretatie en keuze vanwege de beleidsmaker (Aggestam, 2006, pp. 14 - 18). Meer nog, de theorie toont aan dat ook inzake discours en retoriek het proces van wederzijdse beïnvloeding zich voordoet. *“Rhetoric is a performative act which might respond to actors’ interests in any given structural context, but which shapes collective understandings of that context and the identities of the actors involved.”* (Lucarelli & Manners, 2006, pp. 3 - 4) Door de context en de identiteiten van de betrokken actoren te beïnvloeden, draagt retoriek bij tot de constructie van belangen en kan het dus niet gezien worden als enkel en alleen de uiting van onderliggende en dus onafhankelijke belangen.

Hoewel verwachtingen en rolconcepties van derde actoren ten aanzien van de roldrager cruciaal zijn voor de opbouw en verdere ontwikkeling van een Europese rol en identiteit, zal in deze paper de focus liggen op de perceptie van de beleidsmaker van de eigen rol. Door Aggestam wordt dit de *role conception* genoemd, in deze paper vertaald als ‘rolconceptie’. Het zijn de normatieve verwachtingen die een roldrager heeft ten aanzien van zichzelf en het schept in de geest van de roldrager verantwoordelijkheden en verplichtingen. Aggestam onderscheidt rolconceptie van *role expectations*, *role performance* en *role-set* (respectievelijk rolverwachtingen, roluitoefening en rolset). Rolverwachtingen zijn de normatieve verwachtingen die derde actoren hebben ten aanzien van de roldrager en afgeleid worden uit diens roluitoefening. Laatstgenoemde heeft betrekking op het feitelijke patroon van beslissingen die worden genomen in de uitvoering van de rol. De rolset tenslotte is de overkoepelende term om het geheel van rollen te beschrijven dat een bepaalde actor draagt (Aggestam, 2006, pp. 18 - 21). De wisselwerking tussen deze vier concepten wordt door Sedelmeier

---

² Zie: Giddens, A., *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Cambridge, Polity Press, 1984, 402 p.

bevestigt in zijn analyse van de uitbreiding. Hij wijst op het belang van geïnstitutionaliseerde normen zoals mensenrechten en democratie, die vervat zitten in de conditionaliteitsgedachte en de kwaliteit van deze normen als bouwstenen voor een collectieve identiteit. Bovendien schept deze identiteit dan weer bepaalde verwachtingen, zowel intern (rolconceptie) als extern (rolverwachting), die bepalend zijn voor de verdere ontwikkeling van de rol (Sedelmeier, 2006, p. 118). In andere woorden, maar met eenzelfde conclusie stelt Larsen vast dat de ontwikkeling van de internationale rol van een actor mede bepaald wordt door de manier waarop hij zichzelf definieert en de middelen die hij ter beschikking heeft (Larsen, 2002, p. 286). Er wordt verder niet ingegaan op de belangrijke link tussen rol en identiteit. We onderschrijven de analyse van Elgström die stelt dat een rol de gedragscomponent vormt van een bredere identiteit (Elgström, 2004, p. 4).

Aangezien rollen afgeleid zijn uit en vorm geven aan de situationele context en structuur, kan eenzelfde actor binnen verschillende contexten of structuren andere rollen aannemen. Zelfs een vluchtige analyse van de verschillende Directoraten-Generaal van de Commissie levert een veelheid van potentiële rollen op. Het volstaat bijvoorbeeld om de denkbeeldige vergelijking te maken tussen DG Competition en DG Agriculture om te beseffen dat in verschillende beleidsdomeinen de EU een ander profiel heeft en dus ook andere rollen zal aannemen. In het eerste geval zien we de duidelijke voortrekkersrol van de Commissie inzake het wereldwijde mededingingsbeleid, in het tweede geval werpt de EU zich op als een moeizame hervormer met protectionistische reflexen. Zoals aangegeven in het inleidende gedeelte van deze paper worden twee rolconcepties van de EU relevant geacht inzake het uitbreidingsbeleid. Redenen voor deze grote verscheidenheid aan rollen zijn divers. Het is deels het gevolg van een gebrek aan horizontale integratie over de verschillende beleidsdomeinen heen, grotendeels te wijten aan de andere aanpak die verschillende beleidsdomeinen vereisen, de verschillen in instrumenten/middelen die de Unie in een bepaald domein ter beschikking heeft, de mate van ‘federalisering’ van het beleidsdomein en bijhorende besluitvormingsprocedures.

Dat een actor handelt conform de rol die hij zichzelf toeschrijft en/of anderen hem toeschrijven is de basisassumptie van de roltheorie. Deze invalshoek vereist een andere logica dan dewelke ervan uitgaat dat actoren handelen op basis van een rationele kosten-batenanalyse, waarin beslissen tot een bepaalde handeling afhankelijk is van de potentiële en gekende gevolgen ervan. Er is wel degelijk sprake van een cognitief proces van redeneren, maar “(...) *the processes of reasoning are not primarily connected to the anticipation of future consequences as they are in most contemporary conceptions of rationality*” (March & Olsen, 2004, p. 4). Naast de traditionele ‘logic of consequentiality’, zo verduidelijken March en Olsen, is er sprake van een ‘logic of appropriateness’ waarbij rollen en identiteiten regels aanreiken die een bepaalde actor in staat stelt op gepaste wijze te handelen in die situaties waarin de regels relevant worden geacht. Deze regels worden als natuurlijk, rechtmatig, verwacht en legitiem beschouwd. Deze ‘logic of appropriateness’ wordt door Andreatta eveneens toegepast op het gedrag van staten. Staten zijn geneigd institutionele regels te volgen uit vrees voor een verlies van geloofwaardigheid, op voorwaarde dat deze regels niet raken aan de fundamentele

belangen van de staat in kwestie (Andreatta, 2005). Met betrekking tot de Europese Unie heeft dit concept nog een extra dimensie aangezien het kan gedefinieerd worden als een integratiebevorderende logica. Lidstaten, als deel van het normatieve en structurele geheel, worden ertoe aangezet conform de regels van het geheel te handelen. Aldus worden zij gestimuleerd in het samenwerken en afgeremd in het uiten van afwijkende meningen.

Een actor kan binnen verschillende contexten drager zijn van verschillende rolconcepties. Voor de verschillende rolconcepties voert de roldrager een beleid conform de eigen rolconceptie en beïnvloed door de rolverwachtingen van anderen. Wanneer het beleid dat afgeleid wordt uit verschillende rolconcepties incompatibel of zelfs contradictoair wordt geacht, spreekt men van een rolconflict. Dergelijk rolconflict tussen twee of meerdere dominante rolconcepties ligt aan de basis van een verandering in het beleid aangezien de roldrager steeds de incentive voelt om een rolconflict op te heffen (Aggestam, 2006, pp. 22 - 23). De werkhypothese zoals die werd geformuleerd in het inleidende gedeelte van deze paper, veronderstelt een dergelijk rolconflict. De 'logic of appropriateness' toegepast op zowel de normatieve rol als de strategische grootmachtrol resulteert in contradictoire beleidsmogelijkheden. De dominantie van een van beide rollen lost dit probleem op. Hieruit afleidend zou men dus kunnen verwachten dat in het kader van de toetreding van Turkije, de EU gestimuleerd wordt een keuze te maken voor een resoluut normatief beleid, dan wel een nadrukkelijk strategisch beleid.

De analyse van een op voorkeuren gebaseerde 'logic of consequentiality' en een op rol of identiteit gebaseerde 'logic of appropriateness' raakt ook aan het debat tussen rationalisme enerzijds en constructivisme anderzijds. De keuze van de roltheorie voor de analyse van het uitbreidingsbeleid getuigt van een eerder constructivistische invalshoek. Desalniettemin is het relevant het grote debat te vermelden aangezien de twee rolconcepties kunnen worden gezien als incarnaties van de twee denkrichtingen. De focus op waarden en normen in de analyse van de normatieve rol wordt gedeeld met de constructivistische hypothese dat het uitbreidingsbeleid vorm zal krijgen via ideeën en culturele factoren. De focus op belangen en strategische overwegingen in de analyse van de strategische grootmachtrol van de EU komt overeen met de rationalistische hypothese dat de beslissing tot uitbreiding steeds het resultaat zal zijn van een rationele kosten-batenanalyse (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2002).

De EU als normatieve macht

Aan de basis van de keuze voor deze rolconceptie voor de analyse van het uitbreidingsbeleid ligt het werk van Ian Manners die het concept *Normative Power Europe (NPE)* heeft geïntroduceerd in het wetenschappelijke denken. Dit hoofdstuk wordt aangevangen met een theoretische bespreking van het

NPE-concept op basis van de kritiek dat het geeft op de *Civilian Power Europe*-literatuur. Vervolgens zullen de vijf kernwaarden, zoals gedefinieerd door Manners, de structuur aanreiken aan de hand waarvan de Turkse toetreding systematisch wordt geanalyseerd. Doel van dit hoofdstuk is nagaan in hoeverre de rolconceptie ‘EU als normatieve macht’ toegepast kan worden op het handelen van de Europese Unie in het kader van de Turkse toetreding en of er evidentie te vinden is voor het feit dat deze rol dominantier wordt.

Hoewel het NPE-concept in deze paper ruimer wordt gedefinieerd dan oorspronkelijk door de auteur voorgesteld, is het belangrijk diens initiële opvatting van Europa als normatieve macht te onderzoeken. Manners introduceert het begrip *Normative Power Europe (NPE)* als reactie op de tekortkomingen van het *Civilian Power Europe (CPE)*-concept. Deze laatste term, geïntroduceerd in het denken over de EU door François Duchène in 1973, verwijst naar de stabiliserende rol van Europa door middel van de bevordering van een meer gunstige internationale omgeving en via het gebruik van civiele en niet-militaire machtsmiddelen (Orbie, 2008, pp. 4 - 8). Op basis van de bijdragen van Twitchett (1976) en Maull (1990) onderscheidt Manners (2002, pp. 236 - 237) drie hoofdkenmerken van dergelijke civiele macht: de centraliteit van economische macht in het nastreven van nationale belangen, de voorrang van diplomatieke samenwerking om internationale problemen op te lossen en de bereidheid om wettelijk-bindende supranationale instellingen te gebruiken om vooruitgang te boeken in de sfeer van de internationale politiek. Karen Smith (2005, p. 5) legt minder de nadruk op het economische aspect en voegt een factor van democratische legitimiteit toe. Volgens haar is de civiele actor een “*actor which uses civilian means for persuasion, to pursue civilian ends, and whose foreign policy-making process is subject to democratic control or public scrutiny*”. Hoewel de literatuur over de EU als civiele macht heel belangrijke, vaak sterk vernieuwende inzichten heeft opgeleverd, wordt het CPE-begrip in deze paper niet als uitgangspunt gehanteerd en wel om twee redenen. Ten eerste wordt het wetenschappelijke debat binnen deze stroming sterk gedomineerd door de contradictie tussen het civiele enerzijds en het militaire anderzijds. Deze dichotomie bevindt zich niet binnen het aandachtsveld van deze paper. Ten tweede wordt de civiele machtsliteratuur beheerst door ambiguïteit en vaagheid.

In grote mate is het *Normative Power Europe*-model van Ian Manners een antwoord op deze en andere kritiek op *Civilian Power Europe*. Manners onderscheidt twee andere tekortkomingen: de negatieve connotatie van de concepten *civilian*, *civilizing*, *civilization* e.d. en de reproductie in de theorie van de traditionele opvatting van de natiestaat. Wat betreft het eerste wijzen vooral de post-koloniale theorieën op de neiging naar eurocentrisme en de grote beladenheid van dergelijke concepten, waardoor ze onbruikbaar worden om de relatie tussen de Europese Unie en de rest van de wereld te beschrijven (Manners, 2006, p. 184). Het tweede betreft een meer theoretisch-methodologische kritiek. Net als de rationalistisch geïnspireerde benaderingen bevestigt de civiele macht-literatuur de centraliteit van de Westfaalse natiestaat en wordt een quasi-identiek model gereproduceerd op het geaggregeerde Europese niveau. Met zijn concept tracht Manners af te stappen

van dit territoriale denken. De kracht van de EU is dat zij erin slaagt alvast binnen haar grenzen te bepalen wat als ‘normaal’ wordt gezien (Manners, 2002, pp. 238 - 239). De vraag luidt vervolgens of deze vorm van politieke invloed geografisch beperkt is. Zijn bijvoorbeeld de invloed van de EU binnen de WTO als steunpilaar van het internationale handelsregime of de invloed van het Europese concurrentiebeleid op het internationale regime ter zake uitingen van deze normatieve macht? Wat betreft het onderwerp van deze paper, lijkt de normatieve invloed van de EU duidelijker. Zoals reeds uit de inleiding bleek, is de EU erin geslaagd via haar uitbreidingsbeleid democratische transities te sturen naar West-Europees model. Alternatief geformuleerd: de EU is erin geslaagd haar normen en waarden te exporteren naar de kandidaat-lidstaten in een proces van EU-alignment en met behulp van het instrument conditionaliteit.

Ervan uitgaande dat de EU inderdaad normatief handelt; wat zijn de motieven daartoe? Manners zelf argumenteert dat historische ervaringen – het Europese integratieproject als normatief project – en structurele en institutionele kenmerken van de Unie – gericht op bevoegdheidsverheveling in functie van de handhaving en bescherming van de vrede – haar predisponeren, zelfs determineren om op haar beurt normatief te handelen (Manners, 2002, pp. 238 - 240). Er wordt hier m.a.w. uitgegaan van een vrij radicale vorm van automaticiteit tussen het ‘normatieve zijn’ en het ‘normatieve handelen’. Deze quasi-absolute interpretatie van een ‘logic of appropriateness’ geeft weinig bewegingsruimte om de intenties en keuzes van de beleidsmakers zelf in de analyse te betrekken. Naar analogie met wat eerder werd vermeld in het kader van de rolanalyse, wordt daarvan in deze paper afgestapt. Het ‘normatieve zijn’ ligt inderdaad aan de basis van de normatieve rol die de EU voor zichzelf definieert, maar binnen de marges die door deze rol worden uitgezet is plaats voor rationaliteit en intentie. Desalniettemin is het *bewustzijn* van de Europese beleidsmakers van hun normatieve rol aanwezig en beïnvloedt dat het rationale besluitvormingsproces in hoofde van deze politieke actoren. Dit sluit bovendien nauw aan bij de eerdere opmerkingen in verband met de theorie over de ‘logic of appropriateness’ waarbij reeds werd vermeld dat de processen van redeneren niet alleen (maar dus ook) worden gevoed met de afweging van toekomstige voor- of nadelen (March & Olsen, 2004, pp. 2 - 4).

Manners wordt wel gevolgd in zijn uitwerking van 5 normen die aan de basis liggen van het externe optreden van de Europese Unie. Deze normen zullen bovendien de fundamentele vormen van de empirische schets van het EU-uitbreidingsbeleid met betrekking tot Turkije. Wat is het belang van Turkije met betrekking tot de uitoefening van de normatieve rol van de Europese Unie? En wordt deze rol belangrijker naarmate de onderhandelingen vorderen en het potentiële rolconflict zich ontplooit? Er zal vanzelfsprekend veel aandacht uitgaan naar de moeizame toetredingsonderhandelingen en de inwilliging vanwege Turkije van de politieke conditionaliteit. Daarbij zal worden nagegaan op welke manier Turkije een meerwaarde kan betekenen voor de normatieve rol van de EU, of net een uitholling van de EU als normatieve actor kan teweegbrengen. In functie daarvan zal in eerste instantie worden nagegaan in welke mate Turkije de vijf fundamentele normen onderschrijft. Iedere norm zal de evaluatie ‘gedeeld’, ‘convergerend’ of ‘niet gedeeld’ gegeven worden. Op basis van de vaststelling dat

in 1999 Turkije het statuut van kandidaat-lidstaat kreeg en in 2005 beslist werd toetredingsonderhandelingen te starten, zou men kunnen verwachten dat de vijf normen zich hoofdzakelijk in categorie 2 bevinden.

Sustainable peace: dit vormt het ultieme basisbeginsel waarop de Europese integratie is gestoeld. Doorheen de jaren heeft zich in verband met de vredesdoelstelling een beleid van conflictpreventie ontwikkeld waarbij de aandacht gaat naar het aanpakken van de grondoorzaken van conflict (Lucarelli & Manners, 2006, p. 33). De toepassing van het beginsel op Turkije is sterk relevant omdat er belangrijke tekortkomingen kunnen worden gedetecteerd. Zowel wat betreft de interne conflictregeling als de regeling van disputen met de buurlanden, kan men argumenteren dat Turkije het principe van ‘sustainable peace’ niet handhaaft.

De militaire aanpak van de Koerdische kwestie illustreert de repressieve reflexen die zich nog steeds binnen de Turkse maatschappij bevinden. Het probleem met de Koerdische minderheid wordt door de Turkse regering en het Turkse leger al te vaak gereduceerd tot een probleem inzake terrorisme. Structurele oorzaken zoals de ontkenning van het bestaan van de Koerdische cultuur en de structurele economische onderontwikkeling van de Zuidoostelijke provincies en dus de marginalisering van een gehele bevolkingsgroep, worden niet of nauwelijks aangepakt. In haar rapport over het vooruitgangsrapport 2007 van de Europese Commissie, roept het Europees Parlement Turkije op om werk te maken van een politieke en duurzame oplossing van de Koerdische kwestie ‘(...) *which can only be based on tangible improvements in the cultural, economic and social opportunities available to citizens of Kurdish origin*’ (European Parliament, 2008, p. 5).

De relaties met de buurlanden vormen een ander struikelblok met betrekking tot het principe van ‘sustainable peace’. Het afgeleide beginsel van ‘good neighbourliness’ is in Turkije niet aanwezig (Verdrag van Lissabon, artikel 7a).

- Als gevolg van de moeilijkheden omtrent de erkenning van de Armeense genocide is de relatie met Armenië wederzijds wantrouwig en gespannen. De Turks-Armeense grens blijft gesloten en een economische blokkade is van kracht.
- De oorlog in Irak resulteerde in de vestiging van een quasi-autonoom Koerdisch bestuur in het noorden van het land. Deze evolutie naar een grote mate van autonomie wordt argwanend gevolgd in Ankara. Als reactie op de aanvallen van Koerdische rebellen vanuit het noorden van Irak is het Turkse leger massaal aanwezig aan de grens en voert het op regelmatige basis aanvallen uit over de grens, gericht op doelen van de PKK. In februari 2008 werd onder luid protest van de internationale gemeenschap een grootschalig grondoffensief gevoerd (De Standaard, 2008).
- De relaties met Iran en Syrië verlopen traditioneel moeizaam.
- Grootste pijnpunt is de kwestie Cyprus en de Turks–Griekse relaties. Turkije weigert pertinent om haar relaties met Cyprus te normaliseren en het zogenaamde protocol van Ankara toe te

passen op Cyprus.³ Momenteel wordt deze kwestie binnen de EU gepercipieerd als belangrijkste struikelblok voor het verderzetten van de onderhandelingen met Turkije. Acht hoofdstukken waarover onderhandeld moet worden, blijven gesloten zolang een oplossing van de kwestie Cyprus door Turkije wordt belemmerd (European Commission, 2007a, p. 5).

Hoewel op een aantal vlakken voorzichtige vooruitgang wordt waargenomen, wordt op basis van voorgaande vaststellingen besloten dat Turkije voorsnog het beginsel van ‘sustainable peace’ niet incorporeert. Het krijgt het label ‘niet gedeeld’.

Consensual democracy: ook de keuze voor dergelijke specifieke vorm van organisatie en filosofie van het politieke leven is van bij het begin verankerd in het Europese project. In de historische context van de Koude Oorlog werd des te meer het democratische karakter van West-Europa benadrukt en gecontrasteerd met de communistische bureu. Na de val van de Berlijnse Muur zou democratie de leidraad worden in de transitie van de Centraal- en Oost-Europese staten en de hereniging met West-Europa (Lucarelli & Manners, 2006, p. 34). Deze norm zit specifiek vervat in de politieke conditionaliteit van de Kopenhagen-criteria (Europese Raad, 21/22 juni 1993, p. 15). Toegepast op Turkije kan aangevat worden met een positieve noot. Naar aanleiding van de kandidatuur van Abdullah Gül voor president en de boycot van de radicaal seculiere oppositie en controversiële inmenging van het leger, bevond Turkije zich in een diepe politieke crisis. Vervroegde parlementsverkiezingen bevestigden het vertrouwen van de bevolking in de hervormingsgezinde AKP van premier Erdogan en gaf de partij een voldoende grote meerderheid om Gül alsnog tot president te verkiezen. In tegenstelling tot wat velen vreesden, zijn de democratische instellingen dus versterkt uit de crisis gekomen. Enigszins heeft de crisis echter ook de vinger op de wonde gelegd. Het werd immers duidelijk dat het leger een te grote politieke invloed kan blijven uitoefenen. De nood aan civiele supervisie van het leger en de democratische controle van het defensiebudget en –uitgaven zijn topprioriteiten zoals vastgesteld in het besluit van de Raad ‘over de beginselen, prioriteiten en voorwaarden die zijn opgenomen in het partnerschap voor de toetreding met de Republiek Turkije (...)’ (Raad, 2008, p. 2 bijlage). Andere grote tekortkomingen inzake de democratische vereiste worden in het Progress Report van de Europese Commissie uitvoerig beschreven (European Commission, 2007a).

In tegenstelling tot de eerder besproken norm ‘sustainable peace’ zijn op het vlak van evolutie naar een ‘consensual democracy’ grote stappen voorwaarts genomen. Ook EU-commissaris voor de uitbreiding Olli Rehn (2007a) spreekt lovende taal over de manier waarop Turkije een moeilijke crisis te boven is gekomen. Daarom wordt geopteerd deze norm met betrekking tot Turkije het label ‘convergerend’ te geven.

---

³ Het protocol van Ankara voorziet in de uitbreiding van de vrijhandelsakkoorden tussen de EU en Turkije met de nieuwe lidstaten die in 2004 zijn toegetreden.

Associative human rights: dit is een van de meest zichtbare, meest omvattende en meest benadrukte normen binnen de Europese Unie. Met associatieve mensenrechten wordt gewezen op het grote belang van en wisselwerking tussen individuele mensenrechten en collectieve mensenrechten (Lucarelli & Manners, 2006, pp. 34 - 35). Deze paper gaat verder niet in op dit onderscheid. In wat volgt zullen de meest relevante mensenrechten en de tekortkomingen vanwege Turkije worden besproken.

- Vrijheid van meningsuiting wordt door de Europese beleidsmakers gezien als topprioriteit. Volgens EU-commissaris Rehn (2007b) is dit beginsel de absolute voorwaarde en fundamentele bouwsteen voor een ‘*open, democratic and self-confident society*’. Het recht op vrije meningsuiting wordt in Turkije niet naar Europese normen gegarandeerd. Meer concreet vormt het artikel 301 van het Turkse strafwetboek een groot obstakel. Volgens dit artikel kan men vervolgd worden voor ‘*insulting Turkishness, the Republic and the organs and institutions of the state*’. Opvallend hierbij is dat het aantal vervolgingen voor het uiten van geweldloze meningen, maar onder het artikel 301 sinds 2005 spectaculair is gestegen (European Commission, 2007a, pp. 14 - 15).
- Een tweede sterk relevant fundamenteel beginsel is de toekenning van minderhedenrechten. Problemen stellen zich inzake de niet-islamitische minderheden in Turkije en vooral inzake de grote Koerdische minderheid. Tot vandaag de dag toont Turkije zich bijzonder gehecht aan het Kemalistische staatsprincipe waarbinnen slechts ruimte is voor één volk – de Turken – één taal – het Turks – en één cultuur – de Turkse. Deze officiële staatsideologie transformeert de Koerdische kwestie tot een contradictio in terminis en heeft er mede toe bijgedragen dat de fundamentele oorzaken van het Koerdische probleem (zie *supra*) niet worden aangepakt. Ook inzake de Koerdische kwestie toont de regering Erdogan zich echter hervormingsgezind. De formele opheffing van het verbod op uitzenden en onderwijzen in de Koerdische taal getuigt hiervan. Toch zien we dat op het terrein de toegekende minderhedenrechten en culturele rechten ambigu zijn en er subtielere vormen van discriminatie opduiken. Het uitzenden in het Koerdisch wordt sterk gelimiteerd en het Koerdisch onderwijs kan enkel door de private sector worden verschaft. De Europese Commissie (2007a, p. 22) stelde bovendien vast dat alle private scholen in 2004 werden gesloten en dat onderwijs in het Koerdisch bijgevolg niet meer wordt verstrekt. Aangaande de rechten van niet-islamitische minderheden en het bijhorende recht op vrijheid van religie, kan gesteld worden dat Turkije de nodige juridische tekortkomingen heeft weggewerkt. Op het terrein blijven deze minderheden echter doelwit van kleine en grote pesterijen en kan de vraag gesteld worden in hoeverre de Turkse overheid efficiënt optreedt hiertegen.
- Een specifiek aandachtspunt in verband met mensenrechten in Turkije is het absolute verbod op foltering en mishandeling. Systematisch daalt het aantal klachten over dergelijke onmenselijkheden uitgevoerd door de Turkse politie en veiligheidsdiensten, maar ze worden nog steeds gerapporteerd. Deze klachten handelen meestal over de arrestatie zelf en de

praktijken buiten de gevangensmuren (European Commission, 2007a, p. 13). Het Europees Parlement (2008, p. 7) pleit voor de ratificatie van het ‘Optioneel Protocol bij de Conventie tegen Foltering’ door Turkije om alzo de systematische bestrijding van foltering te garanderen en het mogelijk te maken dat onafhankelijke waarnemers hun beoordeling geven van de gevangeniscentra in Turkije.

Ondanks de grote moeilijkheden met betrekking tot een aantal cruciale fundamentele mensenrechten, is er grote vooruitgang op talloze andere domeinen. Zelfs inzake de uiterst gevoelige Koerdische kwestie is verbetering merkbaar. Om deze reden wordt ervoor gepleit ook deze norm het label ‘convergerend’ te geven.

Supranational rule of law: deze norm heeft betrekking op de juridische instellingen die de basis dienen te vormen van een stabiele en rechtvaardige politieke samenleving. Een onderscheid wordt gemaakt tussen communautair, internationaal en kosmopolitisch recht. Het eerste betreft de soevereiniteitsoverdracht van EU-lidstaten naar een wetgevend kader op Europees niveau, het tweede betreft de actieve ondersteuning en participatie in wettelijke stelsels boven het niveau van de EU (bijvoorbeeld de VN) en het derde betreft de focus op humanitair recht en individuele rechten (Lucarelli & Manners, 2006, p. 35).

Aangaande de evaluatie van Turkije met betrekking tot het communautaire recht, kan men in deze casus een gelijkheidsteken trekken met de mate waarin de overname van het *acquis communautaire* wordt gerealiseerd. Op basis van voorgaande beoordelingen wordt duidelijk dat grote inspanningen zijn gedaan, doch toekomstige en meer resolute hervormingsinspanningen blijven een absolute noodzaak om de talloze inconsistenties weg te werken. Interessant in het kader van deze bespreking is bijvoorbeeld de grote bezorgdheid die blijft bestaan over de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van het binnenlandse juridische systeem. Naar aanleiding van de kandidaatstelling van Abdullah Gül voor president, velde het Constitutionele Hof een vonnis waarin een quorum van 2/3 werd opgelegd inzake de stemming in het parlement in eerste én tweede ronde voor de keuze van een president. Een storm van kritiek over de mogelijke partijdigheid van het hof was het resultaat (European Commission, 2007a, p. 10).

Het internationale recht en het kosmopolitische recht worden in deze casus als gelijkaardig gezien, aangezien een versterkte focus op het individu als drager van fundamentele rechten (en niet de staat) eveneens een tendens vormt binnen die instellingen zoals de Verenigde Naties die het internationale recht belichamen. Turkije heeft de meeste belangrijke internationale verdragen ondertekend en geratificeerd. In de zoektocht naar een oplossing van het conflict in Cyprus, was Turkije groot voorstander van een internationaalrechtelijke regeling door de Verenigde Naties. Ook is Turkije sinds 1949 lid van de Raad van Europa en heeft het aldus het ‘Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden’ geratificeerd. De toewijding van Turkije aan het internationale recht zou volgens dergelijke maatstaf, i.e. het aantal geratificeerde internationale

verdragen, positief kunnen worden beoordeeld. Problematischer is echter de concrete implementatie en navolging ervan op het terrein. Intussen maakt het Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden deel uit van het Verdrag van de Europese Unie en is het aldus communautair recht geworden. Verschillende paragrafen in het besluit van de Raad (2008, p. 5) insinueren een tekortkoming vanwege Turkije betreffende de vereisten die hieruit afgeleid zijn. Eenzelfde implementatieprobleem wordt vastgesteld door de ‘UN Working Group on Arbitrary Detention’. Hoewel deze werkgroep de positieve hervormingen van het Turkse juridische stelsel en procedures toejuicht, zijn er eveneens vaststellingen die grote bezorgdheid opwekken. Met betrekking tot het berechten van terrorismeverdachten wordt gesproken van een parallel rechtssysteem naast het gewone systeem, ‘(...) *in which the reforms encounter difficulties in showing their beneficial effects*’ (UN General Assembly, 2007, p. 17).

Los van de soms gebrekkige implementatie van internationaalrechtelijke verplichtingen, is de mate van convergentie tussen de EU en Turkije op dit vlak groter dan in de andere besproken normen. Ook deze norm krijgt het label ‘convergerend’.

Social liberty: deze laatste norm betreft de verhouding van vrijheid met de sociale en structurele context waarbinnen het zich bevindt. Bepaalde waarden worden op zijn minst even hoog ingeschat als het vrijheidsbeginsel en in de uitoefening van de vrijheid moet bijgevolg in acht worden genomen dat deze waarden niet worden gecompromitteerd (Lucarelli & Manners, 2006, pp. 33 - 34). Het operationaliseren van dit beginsel is een veeleisende taak. Een correcte beoordeling van de mate waarin vrijheid wordt gegarandeerd is geen evidentie, laat staan de analyse van het vrijheidsbeginsel in vergelijking met andere kernwaarden. Illustratief hiervoor is de evaluatie van het social liberty-beginsel met betrekking tot de vrijheid van meningsuiting. Dit fundamenteel mensenrecht kwam eerder uitvoerig aan bod. De ‘Europese opvatting’ van dit vrijheidsbeginsel wordt duidelijk gekenmerkt door beperkingen, ondermeer in verband met het uiten van meningen die de rechten van anderen aantasten (Raad van Europa, 1950, pp. 7 - artikel 10, §2). Of Turkije al dan niet dergelijke opvatting deelt met de EU is irrelevant aangezien het vrijheidsbeginsel zelf niet of onvoldoende wordt gegarandeerd. Een meer concreet en bijgevolg beter toetsbaar aspect van het social liberty-beginsel is de sociale bescherming van het individu of de sociale groep tegen de nefaste bijverschijnselen van de vrije markteconomie. Net daar ontbreekt het Turkije volgens de Europese Commissie (2007a, pp. 53 - 55) aan voldoende vooruitgang; de sociale dialoog is zwak, met betrekking tot sociale inclusie is er een gebrek aan sociale transfers en een hoog percentage ‘werkende armen’ en ook inzake sociale zekerheid is onvoldoende vooruitgang geboekt. Als gevolg van de grote complexiteit, wordt ervoor gekozen deze norm niet te labelen.

Behalve met betrekking tot de norm ‘sustainable peace’, werd de hypothese bevestigd dat het label ‘convergerend’ overwegend aanwezig is in de analyse van de Turkse case. Algemeen kan gesteld

worden dat de AK-Partij van premier Erdogan een grote bereidheid toont om de noodzakelijke hervormingen door te voeren. Critici, alsook de EU-commissaris voor de Uitbreiding stellen echter vast dat sinds de politieke crisis het hervormingsproces wat tot stilstand is gekomen. Deze vaststelling is duidelijk verifieerbaar in het Progress Report 2007, waarin de termen ‘no progress’ en ‘limited progress’ overwegend de conclusies over de mate van convergentie in de verschillende hoofdstukken van het acquis kleuren. Dit gegeven, samen met de grote twijfels in verband met de incorporatie van het sustainable peace-beginsel, is reden voor grote bezorgdheid.

Gegeven deze diagnose: is Turkije belangrijk voor de normatieve rol van de Europese Unie? Hierop kan volmondig ‘ja’ geantwoord worden. In zekere zin maken de moeilijkheden omtrent het proces van EU-alignment Turkije nog belangrijker dan indien het proces vlot zou verlopen. Zoals eerder aangehaald is Turkije uitgegroeid tot ultieme testcase voor de normatieve invloed van de Europese Unie. Het kneden van Turkije naar Europees model zou een sterke stimulans geven aan het vertrouwen in de normatieve rol van de EU. Alvast kan besloten worden dat Turkije niet onvoorwaardelijk en resoluut kiest voor de weg van de hervorming. Deels kan dit toegeschreven worden aan nationale belangen van Turkije die niet volledig convergeren met EU lidmaatschap. Ook impliceert dit dat de normatieve macht van de EU vooralsnog niet voldoende krachtig is. In het kader van de werkhypothese van deze paper moet worden gesteld dat de normatieve rol niet dominant is in het discours van de Europese Unie en dat eventuele dominantie van deze rol evenmin blijkt uit de beleidsbeslissingen die worden genomen. Turkije wordt op een voorzichtige en genuanceerde manier gewezen op de vertraging in het hervormingsproces (Rehn, 2007a), zonder dat hieruit radicale gevolgtrekkingen worden gemaakt die het proces van EU-alignment in gevaar zouden brengen. Toch kan evenmin vastgesteld worden dat de normatieve rol aan belang inboet ten voordele van de strategische grootmachtrol van de EU. De analyse van de normatieve rol geeft met andere woorden weinig of geen evidentie voor de assumptie dat een van beide rollen dominant wordt als gevolg van het opkomen van een rolconflict.

De EU als strategische grootmacht

In dit deel van de paper zal worden nagegaan in welke mate de EU evolueert naar een klassieke grootmacht en of deze grootmachtrol zich manifesteert in het uitbreidingsbeleid en meer specifiek in de case van de Turkse toetreding. Zoals eerder in deze paper aan bod kwam, wordt deze rol gekenmerkt door rationalistische basisassumpties. In essentie komt het erop neer dat wordt verondersteld dat de EU daar waar zij de overeenstemming vindt om als unitaire actor op te treden, enkel zal besluiten tot uitbreiding naar Turkije indien de balans van een rationele kosten-batenanalyse positief is. In een eerste gedeelte wordt dieper ingegaan op de EU als potentiële grootmacht en het

bijhorende handelen op basis van strategische overwegingen. Daarbij moet worden vermeld dat in deze paper de consensusmening wordt gedeeld dat de EU als project niet als klassieke grootmacht kan worden bestempeld. Er wordt echter geargumenteed dat de Europese Unie als post-moderne of post-Westfaalse entiteit interageert in een internationale context met klassieke staten, waaronder moderne en pre-moderne staten (Cooper, 2002). Op dat moment lijkt het aannemelijker dat de EU in de interactie met dergelijke actoren een traditionele grootmachtrol zou opnemen. Even gaat de aandacht naar het debat over de militarisering van de EU en het mogelijke effect daarvan op haar meer civiele of normatieve rol. Op basis van een analyse van het belang van Turkije voor de strategische grootmachtrol van de EU, zal worden nagegaan of deze rol als gevolg van het potentiële rolconflict dominanter wordt naarmate de toetredingsonderhandelingen met Turkije vorderen.

Tallose studies nemen de militarisering van de EU als uitgangspunt voor de analyse van de EU als strategische grootmacht. Militarisering is inderdaad één van de vele potentiële uitingen van een ontluikende grootmachtmentaliteit. Het debat over militaire samenwerking en *in the end* Europese integratie op vlak van defensie, bleek bijzonder noodzakelijk naar aanleiding van het falende Europese antwoord – of beter gezegd de afwezigheid van een ‘Europees antwoord’ - op de opeenvolgende crisissen in voormalig Joegoslavië. We onderscheiden tot dusver twee mijlpalen in de uitbouw van een meer slagvaardige EU inzake militair-strategische aangelegenheden: de geboorte van een Europees Veiligheids- en Defensiebeleid in 1999 als het defensie-luik van het GBVB en de goedkeuring van de *European Security Strategy* in 2003.

“The Union's competence in matters of common foreign and security policy shall cover all areas of foreign policy and all questions relating to the Union's security, including the progressive framing of a common defence policy that might lead to a common defence” (Verdrag van Lissabon - Artikel 11 §1)

“As a union of 25 states with over 450 million people producing a quarter of the world's Gross National Product (GNP), and with a wide range of instruments at its disposal, the European Union is inevitably a global player.” (European Security Strategy, 2003, p. 1)

Zowel de verdragsartikelen met betrekking tot het Europees Veiligheids- en Defensiebeleid als de *European Security Strategy* illustreren de grote rol die de EU zichzelf toeschrijft om de uitdagingen, problemen en dreigingen van de huidige wereldorde aan te gaan en te bekampen. Er lijkt zich een consensus afgetekend te hebben dat militaire instrumenten hiertoe eveneens moeten bijdragen, naast de civiele instrumenten die de EU tot haar beschikking heeft. Deze consensus op beleidsniveau wordt echter binnen de wetenschappelijke literatuur en meer specifiek de civiele machtsliteratuur in vraag gesteld. Zo stelt Peterson dat een meer strategisch gerichte EU minder aandacht zal hebben voor niet-militaire oplossingen van potentiële conflicten (Dannreuther & Peterson, 2006, pp. 11 - 15). Smith beaamt dat en gaat zo ver te stellen dat de creatie van een *European Security and Defence Policy* het

einde van *Civil Power Europe* heeft ingeleid (Smith K. E., 2002). Lang niet alle auteurs delen deze mening. Stavridis benadrukt bijvoorbeeld het belang van een gemilitariseerde EU om als een daadkrachtige actor democratische principes te promoten en dus haar geloofwaardigheid als civiele macht te bewaren en te vergroten (Stavridis, 2001).

De verhouding tussen rolconcepties van de EU als normatieve macht en de EU als strategische grootmacht zijn niet minder complex. Op hun abstract theoretische niveau zijn beide onverenigbaar, daar incompatibele uitgangspunten worden gehanteerd. Zoals eerder vermeld gaat het NPE-concept uit van de normatieve constructie van de EU zelf en de predispositie om normatief te handelen. Een analyse van de EU als grootmacht veronderstelt echter een focus op wat de EU doet en dat is niet noodzakelijk afgeleid van wat de EU is. Aldus wordt de automatische link – zelfs causale band – tussen eigenheid en handeling in deze logica niet onderschreven. Naar analogie met de kritiek van Maull (2005, p. 781) op *Civilian Power Europe*, onderscheiden we drie betekenissen in het begrip ‘*power*’: status, ambitie en middelen. Deze analyse kan overeenkomstig worden toegepast op de term ‘*grootmacht*’. Een grootmacht geniet een zekere status binnen de internationale relaties. Hij wordt door andere actoren gezien en aanvaard als zijnde een belangrijke speler en er wordt van hem verwacht conform deze rol te handelen. Opdat een grootmacht een grootmacht zou zijn, dient deze zelf een zekere mate van ambitie tentoon te spreiden, met name het zich inschrijven in het (gezamenlijke) beheer van de internationale betrekkingen en aldus het opnemen van een leidersrol. Tot slot kan een actor dergelijke rol niet vervullen indien hij niet over de noodzakelijke middelen daartoe beschikt. Dit houdt in, vanuit een realistische kijk op de internationale betrekkingen: een sterke economie, militaire capaciteit en een sterke diplomatieke/politieke capaciteit en aanwezigheid (Larsen, 2002, pp. 283 - 284).

Een belangrijke component van dit debat betreft de vraag in hoeverre de EU de kenmerken vertoont van een klassieke staat en of dit noodzakelijk is voor de uitoefening van een grootmachtrol. De moeilijke afwegingen die dienen gemaakt te worden in het beantwoorden van deze vraag worden goed geïllustreerd door Sjursen (Sjursen, 2006, p. 170) wanneer zij van oordeel is dat de EU “(...) is *less than a state and more than an international organization*”. De EU is een governance-systeem, zo vervolgt Sjursen, waarbij er geen centrum is van de macht, maar macht is verdeeld over talloze actoren op verschillende niveaus, en waar territoriale soevereiniteit niet langer een onaantastbaar basisbeginsel vormt. Zo wordt geargumenteed dat de EU er niet in slaagt met homogene stem te spreken inzake buitenlandspolitieke aangelegenheden en dat net daarom zij niet het klassieke buitenlands beleid kan voeren waarbij op basis van een rationele kosten-batenanalyse het staatsbelang als leidmotief fungeert. Indien de institutionele structuur bepalend zou zijn voor de beperkingen die de EU kenmerkt om als klassieke grootmacht te handelen, kan men in lijn van dezelfde logica verwachten dat deze beperkingen geringer zijn in die domeinen zoals handel die gekenmerkt worden door meer en diepere Europese integratie. Men kan argumenteren dat op vlak van internationale handel de Unie zelf haar verantwoordelijkheid als grootmacht opneemt en ook door andere spelers als zodanig wordt

omschreven. Evidentie hiervoor vindt men eveneens terug in het werk van Zimmerman (2007, p. 817). Deze auteur stelt dat zeker op vlak van handel de EU wordt verondersteld op te treden als een unitaire actor en als dusdanig ook juridisch wordt behandeld. Toch moeten ook andere variabelen dan de mate van integratie gevonden worden om de rol van de EU als grootmacht te verklaren. Deze vraagstelling ligt echter niet binnen de reikwijdte van deze paper.

Ervan uitgaand dat de EU wel degelijk kan handelen als een klassieke grootmacht, kan gezocht worden naar het antwoord op volgende vraag: “Under what circumstances, and with what effects, does the EU enact the behavioural patterns often associated with great powers” (Elgström, 2004, p. 6). Hier wordt deze vraagstelling onderzocht aan de hand van de analyse van Turkse toetreding. Evidentie voor het belang van uitbreiding in de uitoefening van haar rol als strategische macht, vinden we eveneens terug in de literatuur. In haar werk over het Europees Veiligheids- en Defensiebeleid analyseert Bailes (Bailes, 2008, p. 119) de uitbreiding van 2004 en het nieuwe Europese Nabuurschapsbeleid als aspecten van de EU als de facto strategische macht. Maar wat is nu het specifieke belang van Turkije voor de EU als strategische grootmacht? In wat volgt zal een ruime definitie van het strategische belang van Turkije worden gehanteerd. Het omvat de belangrijkste voordelen van lidmaatschap van Turkije bij de Europese Unie, zowel in materiële als in immateriële termen.

1. Economische belangen

Turkije is voor de Europese Unie de zevende handelspartner, goed voor €85 miljard per jaar. De inpassing van een grote, stabiele en snel groeiende economie zoals de Turkse is bijzonder interessant. De toenemende koopkracht die Turkse toetreding zou genereren, verhoogt de internationale concurrentiepositie van de EU en geeft haar meer gewicht als economische wereldspeler. Investerings- en pre-toetredingsstrategieën evenals het solide economische beleid van de Turkse regering hebben geresulteerd in een groot vertrouwen in de Turkse economie waardoor buitenlandse (voornamelijk Europese) investeringen in Turkije recordhoogtes laten opmeten (Europese Commissie, 2007b, p. 9). De kosten die gepaard gaan met de transformatie van de Turkse economie naar Europees model, evenals de potentiële meerkost in het kader van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid overschrijden de economische voordelen voor de EU op lange termijn niet. Bovendien kunnen uitzonderingsmaatregelen de Europese economie beschermen tegen een te grote impact van Turkije op het budget, zoals ook eerder werd gedaan tijdens de uitbreidingen van 2004 en 2007.

Energie vormt een tweede cruciaal economisch voordeel van Turkse toetreding. De Europese economie is sterk afhankelijk van de invoer van energiereserves uit andere delen van de wereld. Een aantal recente ontwikkelingen hebben de nood aan zekerheid inzake de energietoevoer sterk verhoogd. De aanhoudende moeilijkheden ter stabilisatie van Irak, de internationale disputen met Iran over diens verrijkingprogramma van uranium en de Russische bereidheid haar energiewapen in te schakelen voor politieke doeleinden, hebben de nood aan een coherent en krachtig Europees energiebeleid

sterk verhoogd (Bahgat, 2006, pp. 961 - 962). Deze internationale context heeft het belang van Turkije als doorvoerland van olie en gas uit de Kaspische regio nog doen toenemen. Met name de Baku – Tbilisi – Ceyhan (BTC) pijpleiding heeft het potentieel uit te groeien tot een van de belangrijkste pijpleidingen in het kader van een gediversifieerde Europese energiebevoorrading inzake olie en gas. Over een land dat dermate cruciaal is voor de toekomstige energievoorziening heeft de EU graag controle. De Turkse toetreding is in functie daarvan de optimale en meest duurzame methode (Duhamel, 2008).

2. Politieke belangen

a. (Geo)strategische belangen

“De uitbreiding is een bijzonder belangrijk beleidsinstrument van de EU, dat de strategische belangen van de EU op het gebied van stabiliteit, veiligheid en conflictpreventie dient” (Europese Commissie, 2007b, p. 2).

Dat de gedeelde strategische belangen van de EU en Turkije mede in rekenschap werden gehouden bij de beslissing tot het starten van toetredingsonderhandelingen, wordt door EU-commissaris voor Uitbreiding Rehn erkend (Rehn, 2007c). Een economisch belang met grote strategische invloed werd hierboven reeds besproken, met name de casus energie. Twee cruciale geostrategische belangen worden gedefinieerd: de verhoging van de politieke stabiliteit van de regio en de potentiële positieve invloed van Turks EU-lidmaatschap op zowel de interne als externe conflicten.

Ten eerste, de uitbreiding naar Turkije houdt eveneens de uitbreiding van de Europese Unie als ‘security community’⁴ in met een land dat gedurende de 20ste eeuw voortdurend heeft geschommeld op de rand van stabiliteit en instabiliteit en wordt gekenmerkt door moeizame relaties met haar buurlanden. Ten tweede, de consolidatie van de democratie en dus de verhoogde binnenlandse stabiliteit als gevolg van EU-lidmaatschap kan een positief effect hebben op de stabiliteit van de gehele regio. Bovendien moet Turkije onder druk van de Europese Unie het principe van ‘good neighbourliness’ incorporeren in haar externe betrekkingen en zou dit aldus bijdragen tot de normalisering van de betrekkingen tussen Turkije en haar nabije burens (Verdrag van Lissabon, artikel 7a).⁵ Onmiddellijk dringt een nuancering zich op. Met betrekking tot het potentiële externe conflictreducerende effect van Turkse toetreding, dient opgemerkt te worden dat de aanhoudende conflicten in het Midden-Oosten van deze regio één van de, zoniet de politiek minst stabiele regio ter wereld maken. Turkije kent zelf een lange geschiedenis van conflicten met zowel Syrië als Iran, en ook de relatie met het door de Koerdische gemeenschap bestuurde noorden van Irak is bijzonder

⁴ Zie Deutsch, K. W., Security Communities. In: Rosenau, J., (ed.), International Politics and Foreign Policy. New York, Free Press, 1961, 740 p.

⁵ Eveneens besproken met betrekking tot de norm ‘sustainable peace’, p. 10 – 11.

gespannen. Bovendien werd de eis van de Europese Unie om de grenzen met Armenië opnieuw te openen vooralsnog niet ingewilligd. De situatie is met andere woorden bijzonder complex en Turkije een doorslaggevende conflictreducerende rol toedichten kan getuigen van een overdreven optimisme. Ook inzake interne conflictoplossing moet sterk genuanceerd worden. Grootste knelpunt in de onderhandelingen met Turkije blijft vooralsnog de kwestie Cyprus. Vooral de Turkse regering toont zich in het kader van het vredesproces bijzonder weerspannig. De kwestie Cyprus wordt binnen de Turkse maatschappij gepercipieerd als een prestigezaak en toegevingen zouden leiden tot gezichtsverlies. Mogelijks lichtpunt is de toenemende bereidwilligheid bij de Cyprioten zelf, zowel de Griekse als de Turkse zijde, om tot een oplossing te komen.

b. Immateriële belangen

Minder tastbaar, maar daarom niet minder belangrijk zijn de immateriële belangen die de Europese Unie heeft bij Turks lidmaatschap. Twee fundamentele en bovendien onderling sterk verweven aspecten worden besproken.

Turkije heeft een bevolking die voor 90 procent uit moslimgelovigen bestaat. Tegenstanders van Turkse toetreding, vaak geïnspireerd door de Huntingtoniaanse opvatting van een nakende ‘clash of civilisations’, hanteren deze vaststelling om aan te tonen dat Turkije historisch en cultureel niet bij de Europese Unie hoort (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 2004, p. 41). Dergelijke modellen zijn gebaseerd op de incorrecte preassumptie dat Europa een unitair geheel vormt met de Christelijke traditie als gezamenlijke noemer. Deze illusie wordt in deze paper niet onderschreven. Integendeel, de cultureel-godsdienstige karakteristieken van Turkije worden van uitzonderlijk strategisch belang geacht. De toenemende spanningen tussen moslimminderheden en de autochtone bevolking in Europa en de wereldwijde stigmatisering, marginalisering en zelfs criminalisering van moslims in het algemeen, zou met de toetreding van Turkije tot de Europese Unie van antwoord kunnen worden gediend. Deze brugfunctie van Turkije tussen West en Oost, tussen West en de Islam, dient echter ook genuanceerd te worden. Voorwaarde voor dergelijke invloed van Turkije is in de eerste plaats dat Turkije het multiculturele Europese model waarin godsdienstvrijheid de absolute regel is, onderschrijft. Bovendien wordt vaak te weinig rekening gehouden met de grote verscheidenheid binnen de moslimwereld. De autoritair-seculiere staatsopvatting van Turkije kan men geenszins vergelijken met de radicale vermenging van islam en politiek in Iran.

Een tweede aspect betreft de mogelijke voorbeeldfunctie van Turkije als democratische staat. Zoals eerder werd besproken situeert Turkije zich ter hoogte van enkele woelige, onstabiele regio's. Indien Turkije resoluut de kaart van Europees lidmaatschap trekt, en bijgevolg zich ontplooit als democratische staat, kan daarmee een stimulus gegeven worden aan democratisch gezinde hervormers in naburige staten. Een nieuwe democratiseringsgolf in de Zuidelijke Kaukasus en het Midden-Oosten zou stabiliserend werken en aldus de EU een strategisch voordeel opleveren. Eenzelfde opmerking

moet echter gemaakt worden; dat Turkije een voorbeeldfunctie zou vervullen gaat mogelijks voorbij aan de grote onenigheid tussen en diversiteit van de verschillende staten in het Midden-Oosten en de Zuidelijke Kaukasus. Ook het omgekeerde behoort tot de mogelijkheden, met name dat een democratisch Turkije naar Europees model zich verder zal distantiëren van haar burens en er aldus sprake zal zijn van ontgaande en niet verbeterde veiligheidssituatie voor de EU.

De Europese Unie heeft als strategische grootmacht veel te winnen bij Turkse toetreding. De analyse van de economische en politieke strategische meerwaarde van Turkije voor de EU, toont aan dat op een aantal domeinen Turkse toetreding cruciaal kan worden voor de geloofwaardigheid van de EU als geheel. Dit betekent eveneens dat de EU veel te verliezen heeft bij een mislukken van de toetredingsonderhandelingen met Turkije. Dergelijke kosten voor de EU zijn zeer duidelijk en concreet. Vanuit deze logica, zou men verwachten dat de strategische grootmachtrol van de EU dominant wordt vergeleken met de normatieve rol, aangezien kosten en baten afgeleid uit deze laatste rol minder duidelijk en minder tastbaar zijn. Evidentie voor deze hypothese is weerom moeilijk te vinden. De documenten van de Europese instellingen met betrekking tot Turkije, benadrukken meermaals het enorme potentieel van Turkse toetreding, maar gaan geenszins voorbij aan de talloze normatieve moeilijkheden in het kader van de politieke conditionaliteit. Dit doet vermoeden dat geen van beide rollen, niet de normatieve rol, noch de strategische grootmachtrol dominant worden. Betekent dit dat wordt afgestemd op een onoplosbaar rolconflict?

Synthese: een model van wederzijdse begrenzing van normatieve en strategische beleidsopties

Uit de voorgaande hoofdstukken is gebleken dat de case Turkse toetreding significant bijdraagt of kan bijdragen tot de (on)geloofwaardigheid van de EU als normatieve actor én als strategische grootmacht. De normatieve rol van de EU wordt uitgedaagd door de moeizame, maar noodzakelijke hervormingen die de Turkse samenleving moet volbrengen vooraleer lid te kunnen worden van de Europese Unie. Door velen wordt de al dan niet succesvolle toepassing van de conditionaliteit op Turkije gezien als ultieme testcase voor de Europese Unie als ‘force for good’⁶. Anderzijds wordt van de EU verwacht, zowel door de Europese publieke opinie als door de Europese beleidsmakers zelf, dat zij in toenemende mate haar verantwoordelijkheden zal opnemen als één van de grootmachten in een multipolaire wereldorde. Maar liefst 88% van de Europeanen die ondervraagd werden door ‘Transatlantic Trends’ in juni 2007, was van oordeel dat de Europese Unie grotere

---

⁶ Term afkomstig uit: Barbé, E., Johansson-Nogués, E., The EU as a modest ‘force for good’: the European Neighbourhood Policy. In: *International Affairs*, 2008, vol. 84, no. 1, pp. 81 – 96.

verantwoordelijkheid moet opnemen om globale bedreigingen aan te pakken. Bij deze 88% ondervraagde Europeanen werden ruime meerderheden gevonden om Europa een grotere rol toe te schrijven door het verhogen van de uitgaven voor ontwikkelingshulp (84%), het hanteren van de economische macht om het gedrag van andere staten te beïnvloeden (74%) en het beschikbaar stellen van troepen voor vredesoperaties (68%). Enkel inzake het inzetten van gevechtseenheden, is een ruime meerderheid (77%) tegen een grotere rol voor Europa (Transatlantic Trends, 2008). Ook op beleidsniveau zien we eenzelfde engagement om Europa meer verantwoordelijkheid te geven: *“Europa moet bereid zijn haar deel van de verantwoordelijkheid voor de veiligheid in de wereld en voor de totstandbrenging van een betere wereld op zich te nemen”* (European Security Strategy, 2003, p. 1). Voor de uitoefening van dergelijke rol kan Turkije een enorme meerwaarde betekenen, zoals duidelijk werd bij de analyse van de voornaamste troeven van Turkse toetreding.

Belangrijke vraag was vervolgens of het ene het andere in de weg staat, of er zich met andere woorden een rolconflict voordoet tussen de normatieve rol en de strategische grootmachtrol van de Europese Unie. Uit de empirie bleek dat zich inderdaad twee tegengestelde dynamieken voordoen. Op basis van de normatieve rol van de Europese Unie en de daaraan gekoppelde verwachtingen ten aanzien van Turkije als kandidaat-lidstaat, werd besloten dat Turkije nog een bijzonder lange weg te gaan heeft vooraleer sprake kan zijn van een harmonieus huwelijk op basis van gedeelde fundamentele normen en waarden. Deze afremmende dynamiek staat haaks op de dynamiek die werd afgeleid uit het strategische belang van Turks lidmaatschap. Doorheen deze paper werd vervolgens nagegaan of één van beide rollen dominant zou worden en de andere rol verdringen. Voor deze assumptie en werkhypothese van deze paper, kon geen evidentie worden gevonden in de analyse. Geen van beide rollen kan momenteel dominant bevonden worden, noch wordt verwacht dat een van beide rollen dit in nabije toekomst zal zijn. Beide rolconcepten zijn handige instrumenten om de verschillende dynamieken die zich voordoen te analyseren, doch ze blijken onvoldoende om de ingewikkelde interactie tussen normatieve waarden en strategische belangen algemeen te verklaren. In wat volgt zal daarom een alternatief model worden aangeboden dat voorgaande vaststellingen aangaande de verhouding tussen de normatieve rol en de strategische grootmachtrol theoretisch tracht te verklaren, i.e. binnen de logica van de roltheorie wordt de gelijktijdige invloed van meerdere rolconcepties onderzocht.

Dat strategische overwegingen en normatief beleid niet noodzakelijk contradictoair zijn, zal door weinigen worden ontkend. Constructivistische auteurs die de nadruk leggen op de meer normatieve dimensies, stemmen in met de vaststelling dat hun bevindingen samengaan met klassieke machtspolitieke dynamieken. Anderzijds bevestigen (neo-)realistische auteurs dat normatieve overwegingen wel degelijk mede bepalend kunnen zijn voor de uitkomst van beleid. Toch, zo stelt Richard Youngs, is er nood aan meer systematisch onderzoek waarbij wordt nagegaan hoe *interest-based strategies* sociaal worden beïnvloed door *longer-term values* (Youngs, 2004, pp. 419 - 420). Verderop in het artikel en na analyse van de band tussen mensenrechten en strategische belangen,

komt Youngs tot de vaststelling dat normatieve en instrumentele dynamieken voor elkaar de grenzen definiëren waarbinnen beleid zich afspeelt. Dit inzicht komt uitermate goed overeen met de bevinding dat de Europese Unie inzake de Turkse toetreding niet in staat lijkt te zijn om als volwaardige grootmacht op te treden, noch om strategische overwegingen terzijde te schuiven en zich op te werpen als volwaardige normatieve macht.

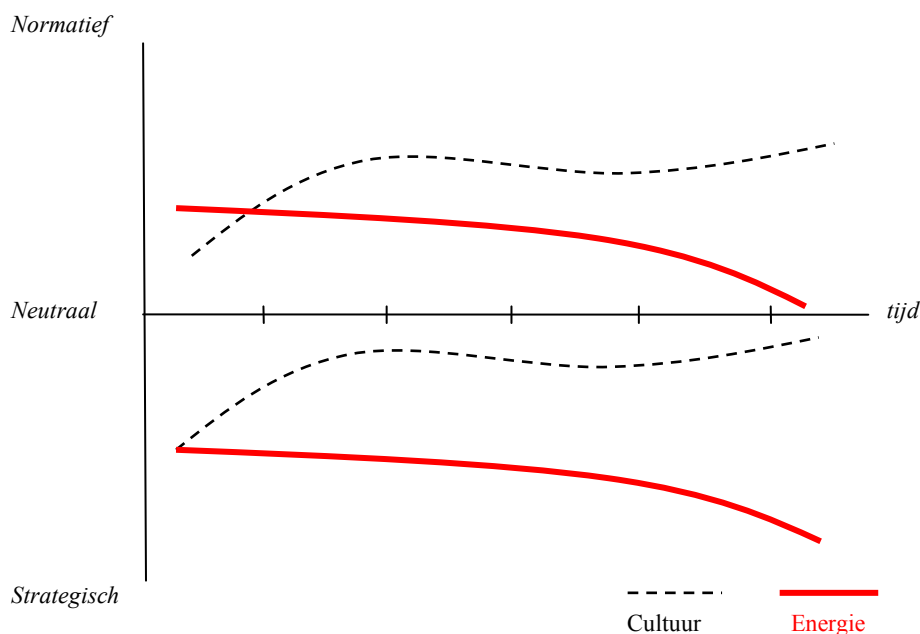
Belangrijke bijdragen tot het debat over de verhouding tussen normatieve aspecten en strategische overwegingen, zijn de vernieuwende inzichten in het kader van het onderzoek naar de EU als ‘ethical power’ en de EU als ‘force for good’. De verhouding tussen waarden (ethics) en belangen krijgen een prominente plaats in elk van deze onderzoeken. Aggestam benadrukt het belang van wat zij noemt de ‘conceptuele shift’ van de focus op ‘wat de EU is’ naar ‘wat de EU doet’. De normatieve basis waarop de EU is geconstrueerd wordt niet in vraag gesteld. Wel wordt deze ontdaan van de automatische link naar normatief handelen. Op die manier komt sowieso meer ruimte vrij in de analyse om eventuele strategische overwegingen in ogenschouw te nemen. In hoeverre is de EU een ethische macht en kan ze dit combineren met de rol van strategische actor? Veel is afhankelijk van de manier waarop men de ethische dimensie percipieert. Meest relevant voor deze paper is het model waarin een ethische macht ethische overwegingen met strategische en instrumentele beslissingen tracht te combineren. Vanzelfsprekend is dit een veeleer conditionele visie op een ethische macht dan de visie die uitgaat van een altruïstische politieke actor die per definitie beslissingen neemt in functie van het welzijn van anderen. Een derde manier waarop een ethische macht kan worden beoordeeld is te focussen op de middelen en de concrete uitvoering van beleid (Aggestam, 2008).

Dat de keuze tussen enerzijds een normatief beleid en anderzijds een klassieke grootmachtpolitiek niet noodzakelijk hoeft gemaakt te worden, is eveneens de mening van Tim Dunne. Hij stelt dat er een ‘moral middle ground’ kan gevonden worden die hij definieert als ‘good citizen Europe’. “(...) *a middle ground where it is possible to recognize that independent political actors are neither animated solely by power politics nor on an irreversible journey towards a post-sovereign universal community*” (Dunne, 2008, p. 27). Enerzijds dient het post-Westfaalse Europa in een wereld met pluralistische kenmerken (beperkt aantal samenlevingsregels) én Hobbesiaanse kenmerken (*struggle for survival*) rekening te houden met een aantal beginselen zoals staatssoevereiniteit, het principe van non-interventie, grootmachtverantwoordelijkheid,... Anderzijds kan zij voortborduren op de reeds bestaande consensus over een aantal universele waarden en aldus haar positie als een ‘good citizen’ verstevigen. Dergelijke waarden zijn ondermeer de conditionaliteit van staatssoevereiniteit, de mogelijkheid tot interventie op basis van mensenrechtenbescherming, multilateralisering van diplomatieke betrekkingen,... (Dunne, 2008, pp. 23 - 26) Dunne bevestigt hier wat Youngs reeds eerder aangaf, met name de wederzijdse begrenzing van enerzijds het normatieve (post-Westfaalse) Europa en anderzijds Europa als klassieke grootmacht. De uitoefening van de normatieve rol wordt ingeperkt door de Hobbesiaanse eigenschappen van de internationale samenleving en de uitoefening van de strategische rol wordt begrensd door de post-Westfaalse eigenschappen van de EU. Minder dan

andere grootmachten kan de EU immers een strategisch beleid verdedigen ten opzichte van haar bevolking. Dit is ondermeer het resultaat van de geschiedkundige en retorische nadruk van de EU op de normatieve dimensie van politiek. Bovendien versterken institutionele karakteristieken dit gegeven. Het overgrote deel van de buitenlandspolitieke beslissingen die de EU neemt, dient immers (vooralnog) door iedere lidstaat te worden goedgekeurd. De kans dat ten gevolge van variërende strategische belangen tussen de lidstaten geen consensus wordt gevonden, beperkt in grote mate de krachtadigheid van de EU als strategische grootmacht. Consensus wordt veel makkelijker gevormd omtrent het nastreven van universele ‘Europese’ waarden en normen in het externe optreden van de EU.

Het proces van wederzijdse begrenzing doet zich eveneens voor in de uitbreiding naar Turkije. De analyses van de normatieve rol en de strategische rol van de EU in de case Turkije hebben aangetoond dat in beide de EU niet volwaardig de respectieve rollen kan vervullen. Zeer moeizaam worden de normatieve fundamenteen gelegd op basis waarvan intense samenwerking en uiteindelijk lidmaatschap van Turkije kan groeien. Men kan argumenteren dat het feit dat de EU-invloed zelfs in het uitbreidingsbeleid tanende is, bijzonder illustratief is voor de afnemende capaciteit in termen van normatieve macht, i.e. te bepalen wat voor ‘normaal’ doorgaat. Eenzelfde bedenking doet Mayer stellen dat Europa’s dalende relatieve macht eventueel kan leiden tot een daling inzake normatieve en ethische macht (Mayer, 2008, p. 64). Deze logica veronderstelt een causale band tussen structurele machtsverhoudingen van actoren in de internationale politiek en de normatieve macht die deze bezitten, en wijst op de wederzijdse beïnvloeding, in dit geval rechtevenredig positieve invloed, van de normatieve rol en de strategische grootmachtrol. In eerste instantie lijkt deze vooronderstelling contradictoir met de endogene logica van Manners. Het is verhelderend hier de tijd/context-dimensie bij te betrekken om vast te stellen dat het NPE-concept in grote mate schatplichtig is aan de constructivistische ommezwaai in de theorie van de Internationale Betrekkingen na het einde van de Koude Oorlog. Politici én academici waren ervan overtuigd dat met de val van de Muur een periode van traditionele machtspolitiek een einde kende en plaats ruimde voor een op het internationale recht gebaseerde wereldharmonie. Dit idealisme zou echter reeds aan het einde van de jaren ’90 aan belang inboeten en de aanslagen van 9/11 vormen het symbolische keerpunt en de terugkeer van de *hard politics* in de Internationale Betrekkingen (Coolsaet, 2007, pp. 9 - 11). In dergelijk klimaat zijn machtsverhoudingen tussen staten (of politieke entiteiten zoals de EU) vanzelfsprekend meer relevant dan wanneer men een Kantiaans geloof koestert in een fundamentele belangenharmonie. Daarom wordt een aanzienlijke hoeveelheid relatieve macht gezien als een preconditione opdat, in de logica van Manners, kan worden gesproken van normatieve invloed. Alwaar de normatieve rol mede getemperd wordt door de veranderende internationale omgeving, kan in dezelfde lijn worden geargumenteed dat de strategische rol aan belang zal winnen. Toch blijkt uit de empirie dat dit proces minder absoluut is dan theoretisch wordt verwacht en het proces dus niet dermate krachtig is dat de strategische rol ten opzichte van de normatieve rol dominant wordt.

Nu zal dieper ingegaan worden op de verhouding tussen de normatieve rol en de strategische grootmachtrol door middel van een analyse van de mogelijke beleidsopties die samengaan met de uitoefening van dergelijke rollen in het uitbreidingsbeleid. Zoals in het deel over de roltheorie als theoretisch kader werd besproken, bundelt een rol genomen en toekomstige beslissingen in een coherent geheel. Ook werd vastgesteld dat de rolconceptie, evenals de rolverwachtingen, als gevolg van een ‘logic of appropriateness’ de roldrager verplichten te handelen conform de relevante rol. Een rolconflict tussen verschillende dominante rolconcepties geeft aanleiding tot verandering in beleid. In wat volgt zal een model worden aangereikt dat een alternatieve visie geeft op de verhouding tussen de normatieve en de strategische rol van de Europese Unie. Conform de basisassumpties van de roltheorie wordt geredeneerd dat verschillende rollen tegelijkertijd het gedrag van een politieke actor mede beïnvloeden. Er wordt geargumenteed dat gegeven bepaalde rollen het aantal mogelijke beleidsopties sterk wordt ingeperkt, ook indien zich op dat moment geen rolconflict voordoet. In zekere zin hangt de ‘schaduw van het rolconflict’ over de roldrager heen en verplicht het hem binnen bepaalde grenzen beslissingen te nemen. Wat volgt is een theoretische en abstracte conceptualisatie van de relatie tussen normatief en strategisch beleid. Men is er zich van bewust dat dergelijke voorstelling bijzonder moeilijk operationaliseerbaar is naar concreet beleid. Doel van deze abstracte conceptualisatie is inzicht te verschaffen in de complexiteit van de problematiek enerzijds en de theoretische vaststelling van grenzen in de uitvoering van beleid anderzijds.

Het model vertrekt dus vanuit de bevinding dat binnen het uitbreidingsbeleid de EU wederzijds wordt begrensd door haar normatieve en strategische rol. De respectieve grenzen worden in het model uitgetekend als uitersten van een theoretische ‘slang’. Deze slang bevindt zich op een verticaal uitgetekend continuüm gaande van volkomen strategische beslissingen (onderaan) over neutraal naar

volkomen normatieve beslissingen (bovenaan). Neutrale beslissingen worden opgevat als zijnde beslissingen die geen strategische, noch een normatieve ontstaansreden en/of impact hebben. Het ene uiterste van de slang wordt gevormd door die beslissingen die strategisch worden geacht, maar voldoende kunnen worden gelegitimeerd door of minstens in overeenstemming kunnen worden gebracht met de normatieve rol van de EU (onderaan), het andere uiterste wordt gevormd door die beslissingen die normatief zijn, maar toch niet raken aan de fundamentele belangen van strategisch Europa (bovenaan). Iedere theoretische ‘slang’ die in het model wordt weergegeven, bundelt dus alle mogelijke beleidsbeslissingen voor het optreden van de EU in de relatie met Turkije en dit voor een specifiek beleidsdomein.

De ligging van de slang op het continuüm en bandbreedte ervan wordt door verschillende factoren bepaald:

1. Het specifieke deelaspect van het uitbreidingsproces waarbinnen de EU optreedt als strategische, dan wel normatieve actor.
2. De mate waarin het EU-discours is gericht op de normatieve dan wel strategische rol in dit specifieke domein.
3. De situationele context (o.a. machtsverhoudingen, onverwachte gebeurtenissen,...) en het dominante discours in de Internationale Betrekkingen.

Ten eerste, de mogelijke beslissingen in een specifiek domein van het uitbreidingsproces naar Turkije kunnen sterk variëren vergeleken met een ander beleidsdomein. De EU-Turkije relatie in het kader van de energiekwestie is geenszins te vergelijken met de relatie die de harmonisering van het Turkse cultuurbeleid met dat van de EU tot doel heeft. Normatieve overwegingen zullen inzake energie minder dominant zijn en bijgevolg een strategisch optreden van de EU minder beperken. De theoretische slang zal zich vrij laag bevinden op het continuüm. Cultuur is van nature een beleidsdomein dat sterk gekleurd wordt door normatieve overwegingen. Onderhandelingen over dergelijke thema's zullen in grotere mate worden gestuurd door een normatieve agenda van de EU. Het geheel van mogelijke beleidsuitkomsten zal zich hoger op de verticale as bevinden.

Ten tweede en sterk gelieerd met voorgaande, de EU zal in specifieke beleidsdomeinen van het uitbreidingsproces een discours tonen dat een van beide of beide rollen accentueert. Met betrekking tot het energiehoofdstuk benadrukt de EU in haar communicatie strategische aspecten waaronder het grote belang van Turkije voor de aanvoer van olie en gas uit de Kaspische regio en de daaruit voortkomende mogelijkheid tot diversificatie van energietoever voor de Europese Unie. Dergelijke focus versterkt nog het belang van strategische overwegingen inzake het energiebeleid. Aangaande het debat over cultuur zien we een sterke focus van de EU op het belang van de overname van het Europese multiculturele model door Turkije en de normatieve verplichting voor Turkije om dit model uit te dragen en aldus te versterken. Zodoende zal dit discours de incentive versterken om normatieve overwegingen prioriteit te geven in het respectieve beleidsdomein. Toegepast op het model, discours versterkt of verzwakt bepaalde richtingen van de curve.

Ten derde, de context waarin de EU zich bevindt is mede bepalend voor de mate waarin zij haar rollen zal kunnen uitoefenen. Voor een eerste subonderwerp van dit onderdeel keren we terug naar de band tussen relatieve macht en normatieve macht zoals door Mayer werd gedefinieerd. Indien de EU in bepaalde beleidsdomeinen niet voldoende autoriteit kan verzamelen, zal zij al snel op de limieten botsen van haar normatieve invloed. De EU slaagt er bijvoorbeeld in op vlak van internationale handel mede de krijtlijnen wereldwijd uit te tekenen. De EU is dan ook een van de grootste handelsblokken ter wereld en wordt door anderen als dusdanig aanvaard. Bijgevolg kan zij tot op een bepaalde hoogte een normatieve dimensie toevoegen aan haar externe handelsoptreden. In dergelijk scenario staan de internationale machtsverhoudingen het toe de rollen als strategische én als normatieve macht uit te oefenen. Een tegengestelde situatie doet zich bijvoorbeeld voor inzake het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. In relatieve termen vermindert de competitiviteit van de EU vergeleken met opkomende landbouwexporterende landen zoals Brazilië, Argentinië,... Op het internationale niveau zit de EU voortdurend in het defensief. We zien dat het Europese landbouwmodel, sterk beïnvloed door protectionistische reflexen, plaats moet ruimen voor een meer marktconform model. In dergelijk beleidsdomein is de normatieve invloed van de EU veel beperkter. Een tweede opmerking inzake de situationele context betreft de invoeging van een tijdsdimensie aan het model. Onverwachte gebeurtenissen kunnen het geheel van beleidsopties significant veranderen. Stel bijvoorbeeld dat in Turkije plots de macht wordt gegrepen door het leger en het hervormingsproces wordt stopgezet. Dit zou bijzonder ingrijpende veranderingen teweegbrengen aan de EU–Turkije relaties en het toetredingsproces in het bijzonder. De twee uitersten van de slang zouden significant opschuiven en het aantal beleidsmogelijkheden drastisch verhogen. De EU zou er op dat moment voor kunnen kiezen de normatieve kaart te trekken en op basis daarvan sancties neerleggen en zodoende druk uitoefenen op het nieuwe regime. Of de EU kan onverwijld en onomwonden de strategische kaart trekken en trachten een internationale coalitie tegen het nieuwe regime op de been te brengen. Een derde aspect van de situationele context is het ‘internationale klimaat’ van dat moment. De herrijzenis van de *hard politics* in de Internationale Betrekkingen in de tweede helft van de jaren '90 en vooral na de aanslagen van 9/11, maakt het mogelijk voor een actor zoals de Europese Unie om meer strategische beslissingen te nemen, bijvoorbeeld met betrekking tot de verhouding tussen een efficiënte *border management strategy* en het respect voor mensenrechten.⁷

---

⁷ Zie: Brouwer, E., The Other Side of Moon. The Schengen Information System and Human Rights: A Task for National Courts. Centre for European Policy Studies Working Document No. 288, April 2008.

Conclusie

Gegeven het voorgaande model, wordt de werkhypothese herbekeken. De hypothese luidde: “Als gevolg van de tegenstrijdige conclusies die afgeleid worden uit enerzijds de normatieve rol en anderzijds de strategische grootmachtrol van de Europese Unie met betrekking tot de case Turkije, zal een van deze rollen dominant worden”. Aangezien een analyse gebaseerd op de normatieve rol en een analyse gebaseerd op de strategische grootmachtrol een tegengestelde verwachting scheppen ten aanzien van potentiële Turkse toetreding, werd initieel verondersteld dat het een rolconflict betrof dat ingelost zou worden doordat een van beide rollen dominant zou worden. Doorheen de paper werd duidelijk dat evidentie voor deze claim moeilijk te vinden is, theoretisch maar vooral empirisch. Beide rollen blijken in gelijke mate bij te dragen tot de uiteindelijke beleidsbeslissingen in het toetredingsproces met Turkije en de verwachting is niet dat een van beide rollen significant aan belang zal inboeten. Desalniettemin wordt vastgehouden aan de idee dat rollen de uitkomst van het beleid beïnvloeden en dat de verhouding tussen de normatieve en de strategische grootmachtrol mede bepalend is voor de richting waarin het uitbreidingsproces met Turkije zal uitgaan. Er moest met andere woorden worden nagegaan welke beleidsopties mogelijk worden geacht gegeven de beide rolconcepties en steunend op een ‘logic of appropriateness’. Op basis van literatuur over de verhouding tussen normatieve overwegingen en strategische belangen werd vervolgens een abstract theoretisch model geïntroduceerd. Dat model gaat uit van de wederzijdse begrenzing van potentiële beleidsopties door beide rollen. Beleidsopties die tot doel hebben het nastreven van (strategische) belangen worden begrensd door normatieve beperkingen. Beleidsopties die een normatieve doelstelling nastreven worden begrensd door strategische belangen. Het model combineert aldus structurele kenmerken met de actorafhankelijke kosten-batenanalyse in de uitvoering van beleid. Het aantal mogelijke beleidsopties is geen vast gegeven, maar fluctueert doorheen de tijd en over de verschillende beleidsaspecten van het uitbreidingsproces heen. De relevantie van het model met betrekking tot de case Turkije wordt gevonden in het feit dat het grote belang van beide rollen het aantal mogelijke beleidsopties sterk beperkt. Geen van beide rollen laat veel bewegingsruimte toe. Als gevolg van de sterke focus op de normatieve dimensie van het uitbreidingsverhaal kunnen strategische beslissingen moeilijk worden genomen zonder afbreuk te doen aan de geloofwaardigheid van de EU als normatieve actor. Daarom is het enthousiasme voor Turkse toetreding in het discours niet evenredig aan de voordelen van Turks lidmaatschap voor de EU als strategische grootmacht. Het is opmerkelijk dat ondanks de grote inspanningen van de regering Erdogan, deze vooruitgang slechts met grote voorzichtigheid wordt toegejuicht (Van der Meer, 2008). De normatieve rol eist volledige en onmiddellijke conformiteit van Turkije aan de Europese waarden en normen. Zolang dit niet met zekerheid kan worden aangetoond zal de politieke conditionaliteit pertinent vooraan de agenda staan. Het model veronderstelt echter een wederzijdse begrenzing; ook de uitoefening van de normatieve rol is onderhevig aan beperkingen die afgeleid worden uit de strategische grootmachtrol. Deze begrenzing

manifesteert zich in de vaststelling dat ook indien Turkije niet voldoet aan de politieke conditionaliteiten, Turkije niet onverwijld in de steek zal worden gelaten. Met betrekking tot een beperkt aantal domeinen is van vooruitgang nauwelijks sprake. Denken we daarbij aan de moeilijkheden met betrekking tot Cyprus of de voortdurende problemen inzake de onafhankelijkheid van het rechterlijke systeem. Tot vandaag hebben deze kwesties nauwelijks aanleiding gegeven tot een fundamenteel in vraag stellen van Turks lidmaatschap in het officiële discours van de Europese instanties.

Bibliografie

- Aggestam, L.** (2008). Introduction: ethical power Europe. *International Affairs* , 84 (1), 1 - 11.
- Aggestam, L.** (2006). Role theory and European foreign policy: A framework of analysis. In O. Elgström, & M. Smith, *The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis* (p. 260). London: Routledge.
- Andreatta, F.** (2005). Theory and the European Union's International Relations. In C. Hill, & M. Smith, *International Relations and the European Union* (p. 469). Oxford: Oxford University Press.
- Bahgat, G.** (2006). Europe's energy security: challenges and opportunities. *International Affairs* , 82 (5), 961 - 975.
- Bailes, A. J.** (2008). The EU and a 'better world': what role for the European Security and Defence Policy. *International Affairs* , 84 (1), 115 - 130.
- Bates, S. R.** (2006). Making Time for Change: On Temporal Conceptualizations within (Critical Realist) Approaches to the Relationship between Structure and Agency. *Sociology* , 40 (1), 143 - 161.
- Coolsaet, R.** (2007). *Macht en waarden in de wereldpolitiek: Actuele vraagstukken in de internationale politiek* (2007 - 2008 ed.). Gent: Academia Press.
- Cooper, R.** (7 april 2002). The new liberal imperialism. *Observer (Guardian)* .
- Dannreuther, R., & Peterson, J.** (2006). *Security strategy and transatlantic relations*. (R. Dannreuther, & J. Peterson, Eds.) London: Routledge.
- De Standaard.** (12 mei 2008). Opnieuw Turkse luchtaanval op Koerden Noord-Irak.
- Duhamel, F.** (geïnterviewd op 10 april 2008 te Brussel). Ambassade-secretaris van de Permanente Vertegenwoordiging van België bij de Europese Unie.
- Dunne, T.** (2008). Good citizen Europe. *International Affairs* , 84 (1), 13 - 28.
- Elgström, O.** (2004). Second Pan-European Conference - Standing Group on EU Politics. *Role Conceptions and Actor Images: the case of the European Union in international forestry negotiations* (p. 19). Bologna: European Consortium for Political Research.
- European Commission.** (2008). *Conditions for Enlargement*. Geraadpleegd op 16 mei 2008, from Enlargement: http://ec.europa.eu/enlargement/the-policy/conditions-for-enlargement/index_en.htm
- European Commission.** (2007a). *Turkey 2007 Progress Report*. Brussels.

- Europese Commissie.** (2007b, november 6). Uitbreidingsstrategie en voornaamste uitdagingen 2007 - 2008, mededeling aan EP en Raad. Brussel.
- European Parliament.** (2008). *Report on Turkey's 2007 progress report.*
- European Security Strategy.** (2003, December 12). A secure Europe in a better world. Brussels.
- Europese Raad.** (14/15 December 2006). *Conclusies van het Voorzitterschap.* Brussel.
- Europese Raad.** (21/22 juni 1993). *Conclusies van het Voorzitterschap.* Kopenhagen.
- Grabbe, H.** (2004). *When Negotiations Begin: The Next Phase in EU-Turkey Relations.* London: CER Essays - Centre for European Reform.
- Holsti, K. J.** (1970). National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy. *International Studies Quarterly* , 14 (3), 233 - 309.
- Larsen, H.** (2002). The EU: A Global Military Actor? . *Cooperation and Conflict* , 37 (3), 283 - 302.
- Lucarelli, S., & Manners, I.** (2006). *Values and Principles in European Union Foreign Policy.* London: Routledge.
- Manners, I.** (2006). Normative Power Europe Reconsidered: beyond the crossroads. *Journal of European Public Policy* , 13 (2), 182 - 199.
- Manners, I.** (2002). Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies* , 40 (2), 235 - 258.
- March, J. G., & Olsen, J. P.** (2004). The Logic of Appropriateness. *ARENA - Working Papers* (9), 28.
- Mauil, H. W.** (2005). Europe and the new balance of global order. *International Affairs* , 81 (4), 775 - 799.
- Mayer, H.** (2008). Is it still called 'Chinese Whispers'? The EU's rhetoric and action as a responsible global institution. *International Affairs* , 84 (1), 61 - 79.
- Nye, J. F.** (2004). *Soft power: the means to success in world politics.* New York: Public Affairs.
- Orbie, J.** (2008). A Civilian Power in the World? Instruments and Objectives in European Union External Policies. In J. Orbie, *Europe's Global Role. External Policies of the European Union* (p. 267). Burlington: Ashgate .
- Raad.** (18 februari 2008). BESLUIT van de Raad over de beginselen, prioriteiten en voorwaarden die zijn opgenomen in het partnerschap voor de toetreding met de Republiek Turkije en tot intrekking van Besluit 2006/35/EG. Brussel.

Raad van Europa . (4 november 1950). Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden. Rome.

Rehn, O. (2007a, oktober 5). Time to move ahead with reforms. *Speech at the Bosphorus-Conference*. Istanbul.

Rehn, O. (2007c). Turkey and the EU: Together for a European Energy Policy. *High-level conference on 5 june 2007*. Istanbul.

Rehn, O. (2007b, oktober 23). Turkey membership vital for the EU. (EurActiv.com)

Rosecrance, R. (1998). The European Union: A New Type of International Actor. In J. Zielonka, & J. Zielonka (Ed.), *Paradoxes of European Foreign Policy* (p. 171). The Hague: Kluwer Law International.

Schimmelfennig, F. (2001). The Community Trap: Liberal Norms, Rethorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union. *International Organization* , 55 (1), 47 - 80.

Schimmelfennig, F., & Sedelmeier, U. (2002). Theorizing EU enlargement: research focus, hypotheses, and the state of research. *Journal of European Public Policy* , 9 (4), 500 - 528.

Schrijvers, A. (2007). What Can Turkey Learn From Previous Accession Negotiations? In E. Lagro, & K. E. Jorgensen, *Turkey and the European Union. Prospects for a Difficult Encounter* (p. 240). Houndmills: Palgrave.

Sedelmeier, U. (2006). The EU's role as a promotor of human rights and democracy: Enlargement policy practice and role formation. In O. Elgström, & M. Smith, *The European Union's roles in international politics* (p. 260). London: Routledge.

Sjursen, H. (1998). Enlargement and the Common Foreign and Security Policy: Transforming the EU's External Policy. *ARENA Working Papers* (18).

Sjursen, H. (2006). What kind of power? *Journal of European Public Policy* , 13 (2), 169 - 181.

Smith, K. E. (2002). The End of Civilian Power EU: A Welcome Demise or Cause of Concern. *International Spectator* , 35 (2), 11 - 28.

Smith, K. (2005). Still 'civilian power EU'? *European Foreign Policy Unit Working Paper* (1), 19.

Stavridis, S. (2001). Militarising the EU: The Concept of Civilian Power Europe Revisited. *International Spectator* , 36 (4), 43 - 50.

Transatlantic Trends. (2008). *Key Findings 2007*. Geraadpleegd op 12 mei 2008 bij Transatlantic Trends:
http://www.transatlantictrends.org/trends/doc/Transatlantic%20Trends_all_0920.pdf

UN General Assembly. (2007). *Report of the Working Group on Arbitrary Detention: addendum MISSION TO TURKEY.* . Geneva.

Van der Meer, L. (geïnterviewd op 2 april 2008). Beleidsmedewerker Europees Parlement. Brussel.

Verdrag van Lissabon - Artikel 11 §1.

Verdrag van Lissabon, artikel 7a.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. (2004). *De Europese Unie: Turkije en de islam*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Youngs, R. (2004). Normative Dynamics and Strategic Interests in the EU's External Identity. *Journal of Common Market Studies* , 42 (2), 415 - 435.

Zimmermann, H. (2007). Realist Power Europe? The EU in the Negotiations about China's and Russia's WTO Accession. *Journal of Common Market Studies* , 45 (4), 813 - 832.